

ÜYGE TABA'DA KAHRAMAN ARKETİPİ

Gülseren ÖZDEMİR*
Metin ARIKAN**

*“Ruhumu kanıtlamaya gidiyorum.”
Paracelsus (Robert Browning)*

Özet:

Tatarların teşkilatlanması ve birleşmesi, ulusal kurtuluş hareketi, Müslüman Türk halklarının bilinçlenmesi ideali için yürüttüğü gazetecilik, dergicilik ve politik faaliyetleriyle tanınan ve hikâye, tiyatro ve roman türünde eserler veren Muhammed Ayaz İshakî İdilli (1878 Kazan-1954 İstanbul) milliyetçi-Türkçü bir aydındır. Çarlık Rusya tarafından pek çok kez tutuklanıp hapsedilmiş, sürgüne gönderilmiş ve uzun yıllar yurt dışında yaşamak zorunda kalmıştır. Eserleri arasında özellikle “Tilenci Kız” (1907), “Mulla Babay” (1913), “Soldat” (1980), “Uluğ Muhammed” (1947), “Tatarın Kızı”, “Üyge Taba” (1922) romanlarında ve “Dulkin İçinde” (1937) adlı oyununda Tatarların “kurtuluş”u ve Türk halklarının birliği idealini yansıtır. Üyge Taba romanı yirmi sekiz yıl boyunca Rus ordusunda görev yaparak miralaylığa kadar yükselmiş olan Kazan Türkü Temür Ali'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında Türklere karşı savaştığı ile başlayan ikilemini, Rus Kazaklarını Azerbaycan ile Osmanlı arasındaki bölgeye yerleştirerek iki kardeş ülke arasındaki irtibatı kesme görevini yerine getirmeyip askerleriyle birlikte Türk tarafına geçişini anlatır. Sözlü anlatımlardan miras kalan “kahramanın erginleşmesi motifi” ve “arayış yolculuğu kalıbı” “Üyge Taba”da açıkça görülür. Romanın hemen başında huzursuzluktan uyuyamayan ve bu huzursuzluğu zamanla manevi bir uyanışa dönüşen Temür Ali'nin geçirdiği değişim ve olgunlaşma, kaderin ve ruhani gerçeğe yürüyüşün sembolü olan “yol” kavramını vurgulayan eserin adıyla birleştiğinde “kahraman arketipi” açık bir şekilde belirginleşir. “Eve Doğru” adı, fiziksel ve ruhsal bir yolculuğa işaret ederken, destanlardaki kahramanın eve dönüşünü de sembolize eder. Kaybedilen ülkenin yeniden kazanılması, romanda kaybedilen Türklüğün bulunmasına, manen bağlı olunan ülkeye, yani

* Yrd. Doç. Dr., Trabzon Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

** Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, metinarikan@gmail.com.

Türkiye'ye zorlu bir yolculuk sonucunda kavuşmaya dönüşür. Bu makalede ancak uzun hikâye sayılabilecek büyüklükteki "Üyge Taba" romanının biçim ve içerik yapısının epik türün yapısı ve içeriği ile karşılaştırması yapılacak, eserde "kahraman arketipinin" özellikleri gösterilecektir.

Anahtar kelimeler: Ayaz İshakî, "Üyge Taba", roman, epik, kahraman arketipi, kahramanın yolculuğu.

Hero Archetype in Üyge Taba

Abstract:

Muhammed Ayaz Ishaki Idilli, who wrote novels, stories and theaters and known with his journalistic and political activities, for national liberty movement of Tatar people, and for the ideals of Muslim Turkish people to become conscious, was exiled and sent to prison many times over and some times forced to live in exile by tsarist Russia. He was a nationalist and Turkist intellectual one. Besides his other genre of works, especially in his novels "Tilenci Kız" (1907), "Mulla Babay" (1913), "Soldat" (1980), "Uluğ Muhammed" (1947), "Tatarın Kızı", "Üyge Taba" (1922) and his drama "Dulkin İçinde" (1937) he reflected the idea of liberty of Tatars and unity of Turkish people.

Novel "Üyge Taba" narrates the dilemma of Temür Ali, Kazan Turkish, who promoted to colonel and worked for twenty eight years in Russian army. The dilemma begins with the war in which Temür Ali fights, during First World War, in Russian army, in Caucasian front against Turks. And the novel also narrates that Temür Ali changes his side in consequence of compulsory fight, without fulfilling his duty given by Russia, which had ordered him to deploy Russian Kazakhs on the front to cut the connection between Azerbaijan and the Ottoman Empire. In "Üyge Taba", it clearly seems the motif of "initiation" and "hero's quest" the which were actually inherited from oral narratives. Right at the start of the novel, when the change (initiation) of Teymür Ali, who can not sleep because of unrest, which in time changes into a spritual awaking, combines with the name of the novel putting emphasis on the concept "road", which is actually a symbol of destiny and of return to sipiritual reality, then the hero archetype clearly becomes evident. As the name of "towards home" implies physical and spiritual travel, it also symbolizes home-coming of hero in epics. The retrieval of the lost country, turns into the country, which can be reached after a physical hard travel; namely Turkey, a symbol of Turkishness spiritually affiliated to. In this article, the structure of the novel "Üyge Taba" is going to be compared to that of the epic genre from the point of form and content. And characteristics of hero archetype in the novel will be revealed.

Keywords: Ayaz Ishaki, "Üyge Taba", novel, epic, hero archetype, hero's journey.

Ayaz İshakî'nin Üyge Taba adlı eseri, 1922 yılında Kuzey Türkçesiyle Berlin'de yayımlanır. Türkiye'de yayımlanması için Türkiye Türkçesine aktardığı eser, 1927 yılında Türk Ocakları neşriyatı arasına kabul edilmesine rağmen yayımlanamadan kaybolur. Bunun üzerine eser, 1941 yılında kendisi tarafından ikinci kez aktarılır ve Türkiye'de yayımlanır. Eserin "eve doğru" anlamına gelen Üyge Taba adını "Bence, dağınık Türk illerini birbirine bağ-

layan ve coğrafi şerait altında kuvvetini muhafaza eden manevi birlik bağlarının en sağlamı Türk evi yani an'anevi Türk aile hayatıdır." (İshakî 1998: 7) sözleriyle açıklar. *Üyge Taba* adlı eserini, Birinci Dünya Savaşı sırasında Bağdat cephesinde büyük kahramanlıklar sergileyerek şehit olan İdil-Ural gençlerinin ruhuna ithaf eden yazar, eserin yazılış amacını "*Uzak İdil sahilleri, Ural Dağları gençlerinin anavatan Türkiye için kanlarını ve canlarını feda etmeleri, işte, bu an'anevi 'Ana evi'ni Türk benliğini korumak içindir. Eserim Türkiye Türklerinin de küçük bir kısmına diğer illerdeki Türklerin yaşayış tarzını, düşünce, kaygı ve derterini az çok tanıtabilirse, kitabımın hikmet-i vücudu boşa gitmemiş olacaktır. Ve ben de Türklük vazifelerimin binde birini ifa etmiş olacağım.*" (İshakî 1998: 8) şeklinde ifade eder.

Kafkasya cephesinden sonra Sarıkamış muharebesine yardımcı olarak gönderilen Rus ordu mensubu Miralay Temür Ali¹'ye, Türkiye¹ ile Azerbaycan arasındaki bölgeye Rus-Kazak askerlerini yerleştirme görevi verilir. Bu esnada çeşitli vesilelerle millî benliği uyanan Temür Ali, emri altındaki askerlerle birlikte Türk tarafına geçer ve Rusya ile müttefiklerinin bütün savaş planlarını Türklere iletir. Sanatsal gayelerden çok ideal bir düşünceyi göstermek için yazılmış olan romanda yukarıda bahsi geçen olaylar anlatılmaktadır.

Epik türün belirgin biçimde etkisi altında olduğu için roman formunun dışına çıktığını düşündüğümüz İshakî'nin *Üyge Taba* adlı eseri üzerinde düşüncelerimizi belirtmeden önce "epik" ve "roman" kavramları üzerinde durmamız gerektiğini düşünüyoruz. Epiği bütünlüğü bozulmamış bir dünyanın, en eski, dayanıklı ve sağlam türlerinden biri olarak gören, romanı ise bütünlüğü bozulmuş bir dünyanın epiği olarak değerlendiren George Lukacs, "*Romanın kompozisyonu, türdeş olmayan, ayrışık öğelerin, sonradan tekrar tekrar bozulacak olan organik bir bütün içinde paradoksal şekilde birleştirilmesine dayanır.*" (Lukacs 2007: 90) demektedir.

"Epik ve Roman" adlı yazısında bu iki türü ayrıntılı biçimde irdeleyen ve romanın öbür türlerden ayrılan yanlarını ortaya koyan Mikhail Bakhtin² de romanın kesin, kapalı, tözsel ve dokunulamaz bir karakteristiği olan epik de dâhil olmak üzere kanonik, katılaştırmış yapıları olan öbür türlerle kötü geçindiğini, sınırlarını karşılıklı olarak belirlemeleri ve birbirlerini tamamlamalarından kaynaklanan bir ahenkten söz edilemeyeceğini söyler.

1 Ayaz İshakî, romanın vaka zamanında Osmanlı Devleti mevcut olduğu hâlde Türkiye demeyi tercih ettiği için makale metninde de Türkiye denilmesi tercih edilmiştir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce de "Türkiye" ifadesinin kullanıldığı ve bilindiğini hatırlatma gereği duyuyoruz.

2 "Prensipite romanı öbür türlerden temel bir biçimde ayıran üç ana özellik olduğunu düşünüyorum: (1) Romanda gerçekleştirilen çok dilli (multi-languaged) bilinçlilik ile bağlantılı biçimsel üçboyutluluk; (2) Romanın edebî imgenin zamansal koordinatlarında yol açtığı radikal değişim; (3) Edebî imgelerin yapılandırılması için roman tarafından açılan yeni muntika, yani, tüm açık uçluluğunda şimdi ile (zamandaş gerçeklik ile) azami bir temas muntikası. Romanın bu üç özelliği organik olarak ilişkilidir ve hepsi de, Avrupa uygarlığının tarihinde çok özel bir kopuştan güçlü bir biçimde etkilenmiştir: Bu uygarlığın toplumsal açıdan tecrit edilmiş ve kültürel açıdan sağır yarı-patriyarkal bir toplum olmaktan çıkıp uluslararası ve diller arası temaslara ve ilişkilere girmesi. Birçok farklı dil, kültür ve dönem Avrupa için ulaştır hâle gelmiştir ve bu da, Avrupa'nın yaşamı ve düşüncesi açısından tayin edici etken olmuştur." (Bakhtin 2001: 174, 175)

Üyge Tabı romanı biçim bakımından ele alındığında epik gibi nazım veya nazım-nesir karışık bir yapıda değildir. Yüz on yedi sayfalık bu kısa romanın içerisinde her ne kadar Türk topluluklarının şiir, türkü, oyun ve danslarından söz edilip millî kimliği uyandıracak bazı mısralara ve hatta kahraman ile Feride'nin tiratları andıran uzun, tumturaklı, heyecanlı konuşmalarına yer verilse de biçim bakımından epik özelliği göstermez. Ancak roman, Bakhtin'in romanın özellikleri arasında gösterdiği "çok sesliliği" sağlayamadığı gibi, dil ve anlatım bakımından da parodik değildir. Kanonlaşmış türlerle uzlaşa içinde olan romanın gerçeklikle temas noktasının da zayıf olduğu görülür. Merkezinde Miralay Temür Ali'nin bulunduğu eserin, epikten ayrılan yönleri bulunmasına rağmen epik türün etkisi altında yaratılmış olduğu ve bir çeşit "yapay" epik özelliği gösterdiği çok açıktır. Bakhtin'in diğer türlerin romanlaşması ile ilgili söyledikleri Üyge Tabı için çok daha açıklayıcı ve geçerlidir:

"Romanın mevcudiyetiyle birlikte, tüm öbür türler her nasılsa farklı bir tını kazanır. Öbür türlerin romanlaşması için uzun bir savaş başlamıştır; onları gerçeklikle temas muntikasına çekmek için verilen bir savaş. Bu savaşın seyri karmaşık ve dolambaçlıdır. Edebiyatın romanlaşması, gelişimlerini çoktan tamamlamış türlere, kendilerine yabancı olan, kendilerinin olmayan bir tür kanonu ilüştürilmesi anlamına gelmez. Sonuçta, romanın kendisine ait bir kanonu yoktur. Tam da doğası gereği kanonik değildir. Roman bizzat yoğurulanabilirliktir. Kendisini aramakta olan, kendisini incelemekte olan ve yerleşik biçimlerini gözden geçirilmeye maruz bırakan bir türdür. Aslında, kendisini geliştirmekte olan gerçeklikle doğrudan temas muntikasında yapılandıran bir türe açık olan tek olanak da budur. Bu nedenle, öbür türlerin romanlaşması, bu türlerin yabancı bir tür kanonuna boyun eğmelerini gerektirmez; bilakis, romanlaşma bu türlerin kendi benzersiz gelişimlerini frenleyen her şeyden, onları romanla birlikte, kendilerini tüketmiş biçimlerin bir tür biçemleştirilişine dönüştürecek olan her şeyden kurtulmaları anlamına gelir." (Bakhtin 2001:167)

Gennadiy Pospelov da romansal türlerle epik türlerin ayrılığından söz eden araştırmacılarıdır. Ancak roman türü için "roman olarak adlandırılan büyük epik" biçim ifadesini kullanması da tesadüf olmasa gerekir. Ona göre "roman, özgül romansal içeriği de birlikte kapsadığı gibi, öte yandan büyük epik biçim içinde de bir ulusal-tarihsel içerik (Gogol'un 'Taras Bulba'sı) veya eğitsel içerik (Saltkov-Sçedrin'in 'Bir Kentin Öyküsü') ortaya çıkabiliyor." (Pospelov 2005: 513, 514) Pospelov'un bu ayırımına göre Üyge Tabı hem ulusal-tarihsel hem de eğitsel içeriği olan romansal bir tür özelliği gösterir.

Metinde Çarlık Rusyası egemenliği altında varlığını sürdürmeye çalışan İdil Uralı gençlerin istemeden hıyanet içine sürüklenişi, bir *protagonist*,³ yani

3 Bizim de terminolojide yaygın olduğu şekliyle *başkişi* ya da *kahraman* karşılığında kullandığımız *protagonist* terimi,

Temür Ali yardımıyla zor durumdan çıkarak Türkiye'ye kavuşmaları üzerinden Türk dünyasının “siyasi, sosyal ve manevi birliği ideali” tezli olarak işlenir. *Gelişim romanı* özelliği gösteren *Üyge Taba* romanı, merkezinde yer alan Miralay Temür Ali'nin değişimi ve bu değişim gereğince onun aşamalı olarak uygulamaya koyduğu eylemler üzerine oturtulur. Romanın yapı şekli, Norman Freidman'ın belirlediği tiplerden *karakter unsurunun sentezleyici olduğu yapılar (plots of character)* arasında saydığı *olgunlaşma sürecinin oluşturduğu yapı tiplerine (the maturing plot)* girer. Eserde başlangıçta, yine Freidman'ın belirttiği gibi; amacını tam olarak anlayamayan kararsız roman başkışisi, iradesini kesin sonuca ulaşacak şekilde kullanamaz. Kararsızlığının sebebi tecrübesizliğinden kaynaklanmaktadır, o inanç ve davranışlarında oldukça inatçıdır. Bu durumu değiştirmek için başkışisinin karakterinin güçlenerek iradesinin bir amaca yönltilmesi gerekmektedir. Ama bu çok ağır bir bedel karşılığında gerçekleşmektedir (Freidman 2004: 144-145).

Üyge Taba'da Rus ordusu içinde bulunan Temür Ali, yıkılmış cami minaresine ve boşaltılan harap Türk evlerine bakarak vicdan muhasebesi yapar. Rus Erkânıharbiyesi tarafından kendisine verilen Azerbaycan ve Anadolu arasındaki bağı koparma görevi, Müslüman ve milliyetçi Ölmezoğlu ailesinin evindeki ortam, savaşın mağdur ettiği Türk çocuklarının yararına yapılan müsamere, Rusya ve müttefiklerinin savaş ortamını kendi çıkarları için kullanmalarına şahit olması vb. onun bilinçlenip hedef ve amaçlarını değiştirmesini sağlar. Miralay pek de genç yaşta olmamasına rağmen, o ana kadar bunların farkına varamamıştır. Büyük bir kahraman olarak tarihe geçerek askerî okullardaki ders kitaplarında okutulması mümkünken o General Demir Aliyef olmayı elinin tersiyle itip bir Türk kahramanına dönüşecektir.

Roman kişilerinin rolleri, epik metinlerin yapısal incelemelerinde kullanılan, kişilerin işlevlerine göre kategorize edilmesinden doğan *kahraman*, *karşı güç*, *arzu edilen veya korku duyulan nesne*, *yönlendirici* ve *yardımcı* adlandırmaları ile tam anlamıyla örtüşecek niteliktedir. Romanın merkezî kişisi olan ve her bakımdan kahraman özelliği gösteren Temür Ali'nin ilk bilinçlenme anı, Rus Erkânıharbiyesinin çağrısı üzerine görev için geldiği Tiflis'te başlar. Temür Ali'nin Arslan Ölmezoğlu'nun reisi olduğu ailede millî kimliğini buluşu Avukat Ölmezoğlu'nun romanda *yönlendirici* olarak konumlanmasına neden olur. Eserde *karşı gücü* Yüzbaşı İvanof ve General Petrof'la temsil edilen Rusya ve yandaşları, *yardımcı* rolü Arslan Bey'in kızı Feride ve *arzu edilen nesneyi* ise Miralay'ın Türk birliği ideali karşılar. Kahraman (*protagonist*), onun yanındakiler ve bunların temsil ettiği değerlerle, karşılarındakiler (*antagonistler*) ve bu *antagonistlerle*⁴ -ki en belirgin *antagonistler*, Türk tarafına

Hakan Sazyek'e göre *başkışisinin* modernist roman sistemindeki karşılığı olan silik baş figürdür. (bk. Sazyek 2013: 279-285)

4 Terminolojide antagonist ana karakter olan protagonistin karşısındaki düşman kişi için kullanılır.

geçiş sırasında yolda öldürülen Yüzbaşı İvanof ve Japon harbinde savaştan kaçtığı hâlde Miralay'ın yerine terfi ettirilen General Petrof'tur- temsil edilen olumsuzluklar açık bir şekilde ve tam olarak karşı karşıyadır. Epik türe yaklaşan özellikleri nedeniyle yapısal bakımdan ikili karşıtlıklar üzerine oturtulduğu belirgin olarak görülen, eserin yapısal analizini ortaya koyan *kora şeması* aşağıdaki gibidir.

	Tematik Güç	Karşı Güç
Kişi Düzleminde	Miralay Haydar Bâtır Giray Oğlu Demir Ali, Feride, Ölmezoğlu Arslan Bey, Nefise, Esmâ, Zeynep, İbrahim, Sevim Bike, Komuk Arslan Bey, Türkmen Kayacan, Yüzbaşı Hacıoğlu, Yüzbaşı Fahri İslâm, Kazanlı Vâhit Fahrettin, Kafkasya Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi mensupları, Azerbaycanlı yaşlı doktor, pek çok çavuş, nefer, Timur Han ve Cengiz Han	Miralay Mir Haydar Bâtır Girayeviç Demir Aliyef, Yüzbaşı İvanof, General Petrof, General Vasia, Nazaryan, Ermeni Karapey Karapetoviç, saf Rus Kazak miralayı Kamarinko, Ermeni gönüllüleri kumandanı Basdırmacıyan Efendi, hain Şeyh Ali, hastabakıcı Kralova, Ruslar, Ermeniler, İngiliz ve Fransızlar, Kazak alayları, sarhoş askerler, Büyük Petro, Çar II. Nikolay, İmparatoriçe
Kavram Düzleminde	Türk birliği, özgürlük, cesaret, yurt, ana yurt, ideal, mefkure birliği, aile, haya, nezaket, ahlâk, edep, vicdan, İslâm, din ve milliyet, mukaddesat, huzur, saadet, gözyaşı, aşk, uyanma, aktif olma	İhanet, esaret, korkaklık, pasiflik, teşebbüs ve faaliyet eksikliği, Rus bendeliği, Ruslaşma, ticaret, para, rütbe, inkıraz, uyuma, sarhoşluk, saldırı, talan, bombardıman, işkence, Hıristiyanlık
Sembol Düzleminde	Ev, yol, hilal, tespih (Türk halkları), baş imame (Türkiye), Ayasofya, okul, cami, namaz, ipekli baş örtüsü, ak bayrak, Aksak Timur Marşı, Türkiye haritası, Türkçe, Aşkazar melodisi, "Tatar yukli" şiiri, Molla Nasreddin mecmuası, yazarı bilinmeyen makale, semaver, Türk kahvesi, Kafkas kebabı, millî şarkı, türkü ve masallar; millî müsamere; Kafkasya, Türkistan, Kırım, İdil-Ural, Türkiye; Kazan, Orenburg, Bahçesaray, Taşkent, Ufa, Tiflis, Bakü, Semerkant, Gence, İstanbul; Tatarca, Türkmençe, Azerice	Salib (haç), iki başlı kara kartallı Rus bayrağı, Rus kılıcı, Rus balta, Rus oyuncuğu, Rus çizmeleeri, Rus nişanları, Rus üniforması, kilise duası, otel, gazino, içki, Rusya, Rusça, İngilizce, Fransızca

Şemada görüldüğü üzere Miralay Haydar Bâtır Giray Oğlu Temür Ali romandaki *tematik gücü* yüklenen merkezî kişidir. Onun Rus ordusunda Rusya için hizmet ettiği, uyanışından ve değişiminden önceki hâli ise Miralay Mir Haydar Bâtır Girayeviç Demir Aliyef olarak *karşı güce* işlenmiştir. Bu ayırım metinde çift kutuplu, birbirine tamamen zıt, ikiye bölünmüş bir dünyanın sembolik ve alegorik olarak da desteklenerek anlatılmasıyla belirginleştirilir. Ancak karşıtlıklar üzerine kurulu bir dünyanın yaratılması için söylenmeyen kısımlara ihtiyaç duyulduğundan, roman metni soyut, realiteden uzak bir *romans* formuna yaklaşmıştır. Dolayısıyla her ne kadar psikolojisi verilmeye çalışılmış olsa da kahramanı da ikiye bölünmüş, düz bir karakter olarak okurun karşısına çıkar. Yazar bir yandan bu bölünmüşlüğü Miralay'a söylettiği şu sözlerle göstermeye çalışırken, bir yandan da akla gelmesi muhtemel olan Miralay'ın niçin Rus ordusunda hizmet ettiği sorusunu da inandırıcı olmayı başaramayarak cevaplar:

“Biz Rus ordusuna girdiğimiz zaman bugünkü müthiş ahvalin vuku bulacağına asla hatırımıza getirmemiştik. Bilâkis kendi ırkdaşlarımız olan Şimal Türklerinin muvazzaf askerlikleri esnasında onlara yardım edeceğimiz, onları Rusların tecavüzünden koruyacağımızı ümit etmiştik. Yoksa durup dururken akli başında bir adamın kendi halkı ve kendi milliyeti aleyhinde hareket edecek bir orduya kaydolunması kabil mi? Kardeşinin kafasını kesecek Rus baltasına sap olmaya kim razı olabilir? ... Fakat işte görüyorsunuz, o gün geldi. Bugün ben, bundan beş asır evvel kardeşlerimiz Garp Türkleri tarafından Ayasofya kubbesinden indirilen haçı, hilâlin yerine yeniden takmak için memur edildim. Bu vazifeyi ifa için de yalnız kendim değil, beraberimde birkaç bin Türk oğullarını da götürmekle mükellefim. Yegâne müstakil Türk ilini asırlardan beri bütün âlem karşısında Türkün bayrağını yaşatmaya muvaffak olan büyük Garb Türklüğüne karşı silâh kullanmaya, onları öldürmeye, yerlerinden kovmaya, İslâmiyetin mukaddes ezanıyla çınlayan o mukaddes minareleri yıkmak arzusuyla arkamdan gelen haç ordularına yol açmaya, Türk eli ile Türk ocağını söndürmeye, nesillerden beri ecdadımın ve doğduğum günden beri benim takdis ve tebcil ettiğim İslâmiyete karşı Hıristiyanlığı himaye etmeye, altı yüz seneden beri devam eden Rus-Türk savaşının en ciddî günlerinde, Rus safında, milliyetini, istiklâlini kurtarmak için canını feda eden Türklerin en zayıf ve en ince noktasını bularak, Rus kılıcıyla mezkûr noktaya hücum etmeye, bu tarihî savaşa böylelikle Rusluğun ve Hıristiyanlığın menfaatine, milletimin ve dinimin aleyhinde olarak nihayet vermeye memurum. Niçin? ... Biliyor musunuz niçin? ...

Onun gözlerine yaş doldu, sesi değişti. Titrek bir sesle:

-Çünkü dedi, ben vicdanıma hâkim Mir Haydar Demir Ali değil, Rus ordusunun miralaylarından Mir Haydar Aliyef'im... ve, ne emir verseler bunu yapmak mecburiyetindeyim." (İshakî 1998: 69,70)

Romanın hemen başında bir iç muhasebe içinde gösterilen Miralay Temür Ali'nin kararsızlığı irdelenecek olursa bunun inandırıcı olmadığı çok açık biçimde anlaşılır. Aldığı emir karşısında "Bu ne demek, bunu niçin yapmak istiyorlar? Türk kitlesini parçalamaktan, onun birliğine halel getirmekten maksat ne?" (İshakî 1998: 14) gibi safça bir soru sorması olası değildir. Roman, Miralay'ın her anlamda kötülüğü temsil eden Rusya'nın onlardan da kötü olan İngiliz, Fransız ve Ermenilerin yanında yer almayı onların karşısında yer almasını ve Türk tarafına geçişini yüceltme amacını güderken kahramanın psikolojisi epik metinlerde olduğu gibi nettir. Miralay iç çatışma içinde gösterilse de bu çatışma çok boyutlu olarak ele alınmamıştır. Önceleri yakalanan Türk esirlerini bilgi almak için sorgulaması da pek gerçekçi görünmez.

Mikhail Bakhtin'e göre "Epiklerde açık uçluluğa, kararsızlığa, arada kalmışlığa yer yoktur. Epik kahramanın ben'i asla kendisi için olan veya kendinde olan ben değildir. Daima sonraki nesiller için olan ben'dir. Bu ben ile diğerleri arasında bir boşluk yoktur. Epik kahramanın kendinde gördüğü ve bildiği şeylerle ötekilerin onda gördüğü ve bildiği şeyler aynıdır. Doğrular çelişmez." (Bakhtin 2013: 80) Yazarın Temür Ali'yi romanın idealizmini üzerinde taşıyan, milletine önderlik edecek temsilî bir kişi olarak tasarladığı daha başından bellidir. Miralay'ın karşısına Rus Erkânıharbiyesinin çağrısı üzerine gittiği Tiflis'te çıkan milliyetçi eylem ve çabalardan örülü camia, bu camianın somut ve manevi uzantısı olan Türkiye ve tüm Türk toplulukları âdeta onu beklemektedir. Romanın sonuna dek Türklük ve Müslümanlık adına başarılan her eylemin onun aklı, zekâsı ve cesareti ile gerçekleşmesi bundandır. Üyge Taba, Norman Freidman'ın belirlediği *romanda olay unsurunun sentezleyici olduğu yapı çeşitlerinden "takdir duygularımızı uyandıran yapı tipleri (the admiration plot)"*⁵ grubuna girer.

Destan kahramanları gibi bizden ve diğer kişilerden üstün olan Miralay, yine onlar gibi kendisi doğmadan çizilmiş kaderi gereği milletin kurtarıcısı olabilmek için; kendini tanıyana, bu kaçınılmaz kaderi fark edene kadar az da olsa yetersiz, olgunluğa erişememiş gibi gösterilmelidir. Temür Ali'ye engellenemez büyük kaderini değiştirme şansı ve isteği tanımamış olan yazar, onu Murat Belge'nin epik kahramanlarla ilgili olarak belirttiği üzere *çıkış noktası gibi varacağı nokta da önceden belli, kendi başına kazanacağı başarılarla bu*

5 Freidman bu yapı tipini şu şekilde açıklar: "Yine sempati duyduğumuz bir roman başkışisinin soyluluğunun talihinde yaptığı olumlu değişme, bizde farklı bir etki uyandırır. Bu tip roman başkışileri, maddi bakımdan kayba uğradıkları hâlde, şan ve şeref bakımından kazançlıdırlar. Bu tip yapılarda uzun süre beslediğimiz ümitler, duygusal yapılarda olduğu gibi, gerçekleşirken, esasta hissettiklerimiz, kendi kendisini aşan bir insana karşı duyulan saygı ve takdirdir." (Freidman 2004: 144)

iki nokta arasında alacağı yolu süsleyen, kaçınılmaz bir alinyazısını belli bir determinizm içinde yaşayan kendine hapsolmuş bir kişi olarak çizmeyi tercih etmiştir (Belge 2006: 428). M. Bakhtin'in de epik ve trajik kahramanla ilgili olarak söylediği gibi Miralay yazgısı dışında bir hiçtir; bu nedenle, kaderin kendisine tahsis ettiği olay örgüsünün bir işlevidir; başka bir yazgının veya başka bir olay örgüsünün kahramanı olamaz (Bakhtin 2001: 203).

Lukacs epik ruh'un macera aramaya çıktığını, ama ne arayışın sıkıntılarından, ne de bulmanın tehlikelerinden haberi olmadığından bahseder ve sözlerine şöyle devam eder: “Böyle bir ruh asla korkmaz; henüz kendini kaybedeceğinden haberi yoktur, kendini aramaya çıkması gerekeceğini henüz bilmez. İşte epik çağ böyle bir çağdır. Ruhun yücelik, sorun çözme ve bütünlük için niyet ettiği tüm içsel talepleri eylemlerince karşılanır. Epik, Homeros'un, ‘Yaşam nasıl öz/gerçek olabilir?’ sorusuna cevap verir. Epik, yaşamın bütününe biçim verir. Epik figürlerin dışsal ve içsel deneyimleri arasında bir ayrım yoktur.” (Lukacs 2013: 75)

“Uyanış”ından sonra gerçekleştireceği eylemlerle, Türklüğün uyanışı ve kurtuluşu yolunda büyük bir adım atacak olan Miralay, epik türden bir özün idealize edilmiş ifadesidir. Freidman'ın *karakter unsurunun sentezleyici olduğu yapılar (plots of character)* arasında saydığı *roman başkişisinin olgunlaşma süreci yaşadığı yapılardan* (Freidman 2004: 144-145) olan *Üyge Tabı*'nın kahramanı ve *protagonisti* olan Temür Ali'nin “milletine ve değerlerine karşı oluşan zihinsel ve duygusal uyanışı” ve bu uyanışın doğurduğu “gerçek bir kahramanlık sergileyişi” olmak üzere geçmesi gereken iki önemli eşik mevcuttur. Her iki durum da destanlardaki gibi çok hızlı bir şekilde gelişir ve gerçekleşir. Metin bu anlamda olay bakımından iki önemli parçaya ayrılır. Birinci aşama destan kahramanının büyümesi ve olgunlaşması sürecine, ikinci aşama ise destan kahramanının yurdu için yaptığı büyük kahramanlığa denk düşen olaylar içerir. Destan kahramanları için millî uyanış -buna zaten sahip oldukları için- çoğu zaman söz konusu değilse bile, kahramanlık gösterene dek geçirdikleri bir olgunlaşma süreci vardır. Söz gelimi Dede Korkut Hikâyeleri'nde anlatılan “Basat'ın Tepegözü Öldürmesi” boyunda Basat, kardeşi Kıyan Selçuk'u Tepegöz öldürene dek ormandan çıkmayan, kendisini büyüten aslanı anne olarak kabul eden ve sonunda Tepegöz'ü akli ve cesaretiyle yenen biridir. Kıyan Selçuk'un öldürülüşü nasıl Basat'ın kahraman olarak doğuşu için araç olma fonksiyonu üstlenmişse, *Üyge Tabı*'da da Rus ordusunda görevli Miralay Temür Ali'nin Türk illerini vuruşu “uyandırma” niteliği taşır. Romanın başında nedenini bilmediği bir iç sıkıntısıyla bunalan ve bu nedenle geç vakit olmasına rağmen uyuyamayan Miralay Temür Ali, bir dönüşümün hemen arifesinde okurun karşısına çıkarılır. Havai düşüncelerle susturulamayan acı bir düşüncenin içini kemirdiği bu sırada duvarda asılı duran büyük

haritada gözüne batan Musul, Erzurum, Trabzon, Murat Çayı, Dicle, Van Gölü onun ruhsal uyanışının başladığının göstergeleridir. Ay ışığıyla aydınlanmış caminin top mermisiyle delinmiş kör bir adamın gözleri gibi bakan mihrabı, harp esnasında insanın kopan kolu gibi sallanan, yarısı havaya uçmuş minare kendisine bir şeyler söylemektedir. Dert yanar gibi görünen yanmış, yıkılmış, damları çökmüş Türk evleri de aynı yaranın acısıyla ağlamakta ve inlemektedir (İshakî 1967: 10). Miralay Temür Ali'nin aslında nedeni belli olan huzursuzluğunun yansıması olan aşağıdaki iç konuşması, onun göreviyle duygularının çelişmesinin, bu durumun bir iç çatışmaya dönüşmesinin ve en önemlisi geçireceği değişimin hangi yönde olacağını açık ifadesidir: “*Kim bilir şu minare, yüzyıllardan beri ezan sesini semalara yükselten şu minare, belki de benim emrimle atılan topla yaralanmıştır. Kim bilir, belki de şu mihrap, asırlardan beri insanlara gönül kuvveti, can rahatı telkin eden şu mihrap benim askerlerim tarafından yıkılmıştır. Bu evlerin ve bu yuvaların içindeki mesut aile ocakları belki de benim kıtalarım tarafından söndürülmüştür. Şu yüzlerce, binlerce günahsız Türk anaları, Türk yavruları belki, benim tarafımdan öldürülmüştür...*” (İshakî 1967: 10)

Dışarıda gördüğü harabenin her bir taşının, her bir parçasının ona “*Bu senin işin, bu senin marifetin!*” (İshakî 1967: 10) diye haykırdığını düşünen, atılan bir top sesiyle “*Bizimkiler düşmanla atışıyorlar.*” (İshakî 1967: 11) diyecekken içine düştüğü “*Fakat bizimkiler kimdir? Düşman kimdir? Biz kimiz? Ben Miralay Demir Ali kimim?*” (İshakî 1967: 11) sorgulamasıyla altüst olan, suçluluk psikolojisi içinde kıvranan Miralay, yıllarca Rus ideolojisi ile yetiştirilmiş olmanın yarattığı kimlik bunalımını üzerinden atarak kendisi için yeni bir yol açmaya yönelir. Rus egemenliği altında yaşamının, Rus eğitiminden geçmenin ve bir Rus askeri olmanın verdiği kararsızlığını millî manevi değerlerini hatırlayarak atlatan Temür Ali'nin, ruhen yükselmesini ve güçlenmesini sağlayan ülküsü için ödediği bedel ise, onun için hiçbir kıymet taşımayan canı olacaktır. Miralay'ın bir kahramana dönüşümü aşağıdaki adımlarla gerçekleşir:

1. Başında bulunduğu Rus kuvvetlerinin bir camiyi yıkması, söndürdüğü Türk yuvalarını görmesi.
2. Kızından gelen mektubun Rusça olması ve bu mektupta onun savaşa hasta bakıcı olarak katılmak istediğini söylemesi. (Miralay Temür Ali'nin uyanışını sağlayan en önemli millî değerlerden biri de dildir. Kızı da kendisi de iyi Türkçe yazıp okuyan kişiler olmalarına rağmen birbirlerine niçin Rusça mektup yazdıklarını sorgular. Rusça mektubu yırtıp atar ve yerine ana dilinde tatlı cümlelerle mektup yazmaya karar verir.)

3. Kendisinin İngiliz ile Rus askerleri arasındaki irtibatı sağlamak ve Türk kitesini parçalamakla görevlendirildiğini öğrenmesi.
4. Tiflis'te emirlerini almak için yanına gittiği generalin Türk milliyetçilerine karşı düşmanca tavrı ve Azerbaycanlıları kastederek “*Kurdu ne kadar doyursan, yine de gözü ormandadır.*” (İshakî 1967: 19) demesi.
5. Genel olarak Rusların savaştan çok kendi çıkarlarını, yaşamlarının rahatlığını, zevk ve eğlenceyi ön planda tutup Türkleri Türklere kırdırmaya çalışmaları. Eşini dar bir evde yaşatmak zorunda kalan Rus generalin içinde bulunduğu durumu, savaştan daha fazla dert etmesi, Mopsik adlı köpeğinin hastalanması üzerine Erkânıharbiye Reisi General Vasia'nın toplantıya gecikmesi vb. durumlar çok ciddi meseleler karşısında Rusların basit tutumlarının göstergeleri olarak kullanılmıştır.
6. Tiflis akşamlarını genellikle barlarda, kadın pazarlanan yerlerde geçiren Rus generalin kendisini götürdüğü *Karakedi* adlı barda, gençcik Türk kızlarının zorla çalıştırıldığına tanık olması. (Romanda Esmâ, kızları Zeynep ve Feride gibi bilinçli ve düzgün yaşayan Türk kadın ve kızları yanında Ermenilerin tuzağına düşenler de vardır. Miralay'ı harekete geçiren durumlardan biri de gördüğü bu manzardır.)
7. Port Artür Muharebesi'nde (1904) 12. Tabye Kumandanı olan Miralay'ın savaşıp yaralanmasına karşılık sadece bir teşekkürname ile ödüllendirilişi, 15. Tabya'nın savaşıp kaçan kumandanı Rus yüzbaşının (aktüel zamanda General Petrof) ise yalnızca kahramanlara verilen Giörgiveski nişanıyla ödüllendirilmesi.
8. Tiflis'te karşılaştığı ölen eşi Nefise'nin arkadaşı Esmâ'nın evine (Ölmezoğlu ailesi) konuk olması. Burada farklı ideolojik görüşlere sahip eğitilmiş, kültürlü aile üyelerinin millî kimlik konusundaki ortak hassasiyetlerini görmesi, milletin varlığını, o milletin bir üyesi olarak ona karşı sorumluluklarının olduğunu hatırlaması.
9. Savaş mağduru olan çocuklara yardım için düzenlenen ve Türk halklarının kardeşliğini, birlikteliğini temsil eden muhteşem geceden ayrıldıktan sonra karşılaştığı Rus generali ile gittiği barda Rus ve Ermenilerin seviyesizliklerine şahit olması (Romanda Ermeniler de diğerleri gibi piyasadan pay kapma peşinde olup askerin yulafını, yiyeceğini rüşvetle kaçıran ahlaksız, çıkarıcı kimseler olarak gösterilir. Rus askerlere kadın temin ettikleri “duhan” denilen yerler işletmektedirler.)

10. Rusların kolordu kumandanından tahrirat müdürüne, hatta yaverine kadar silsile hâlinde devam eden bir rüşvet ağının bulunduğunu, at ve askerlerin yulafının, yiyecek ve içeceğinin çalınıp satıldığını anlaması, daha önce böyle bir yolsuzluğu ortaya çıkardığı hâlde kumandanın tekdirine maruz kaldığını hatırlaması.
11. Fransız ve İngilizlerin kendi ülkelerinin çıkarları için müttefikleri Rusları tehlikeye atmaktan çekinmediklerine, Türklerle birlikte savaşıyor görünen Almanların ise Ruslarla gizlice pazarlık yapmalarına tanık olması.

Romanda Azerbaycanlılar milliyetçilikleri ile ön plana çıkarlar. Moskova, Bahçesaray ve Bakü'de kuvvetli bir Türk propagandası vardır. Erkânıharbiyedeki general, Azerbaycan Türklerinin Türk esirlere yardım etmelerinden şikayet eder. Rus ordusundaki görevini rutin biçimde yapacakmış gibi görünen Miralay, Tiflis'te kızına küçük hediyeler alırken karşılaştığı Esmâ Hanım'ın daveti üzerine onların evlerine gider. Ölmezoğlu ailesinin evi okura ideal Türk evi olarak sunulur. Her şeyden önce bu evde herkes özgürce düşünebilmekte ve görüşlerini savunabilmektedir. Yaşı oldukça geçkin ve ciddi dava vekili Arslan Bey, karısı Esmâ, Petersburg Üniversitesi Tarih ve Edebiyat Fakültesinde arkadaşlarıyla kurduğu "Edebî Ocak" adlı milliyetçi toplulukta faaliyet gösteren yirmi iki, yirmi üç yaşlarındaki Feride, on sekiz yaşlarında musiki mektebinde okuyan Zeynep, Odesa Üniversitesi öğrencisi Menşevik, sosyal demokrat İbrahim'den oluşan aile; bilinçli, kültürlü, geleneksel değerlere önem veren bir Türk ailesidir. Miralay'ı millî ve geleneksel değerlere bağlayan ne varsa hepsi bu sıcak yuvada mevcuttur. Arslan Bey bu anlamda Miralay'a kaybettiklerini hatırlatan ve okura onun eksiklerini gösteren önemli bir *norm karakter*dir. Bakü, Kazan, Orenburg, Ufa, Bahçesaray ve Moskova'da çıkan çeşitli Türk gazeteleriyle -Azerbaycan'ın ünlü *Molla Nasreddin* dergisi de bunlardan biridir- âdeta bir kültür deposu olan bu evde Miralay'a generelin tercüme ettirmesi için verdiği "Bayram Kurbanız ve Kurban Bayramız Olmaz" başlıklı yazı İbrahim tarafından okunur. Moskova'da çıkarılan bir gazetede yayımlanan bu yazıdan roman boyunca millî bilinci ve millî uyanışı hatırlatan bir *leitmotiv* olarak sürekli bahsedilir. Zeynep'in yazıya yaptığı yorum Türklerin Rus esiri ve bendesi olduğu, bütün askerlerin de Rus bayramının kurbanları olduğu şeklindeyken, İbrahim sosyal demokrat görüşlerle hangi millettense olsun ezilenlerin yanında olduğunu vurgular ve kapitalistlere yeni piyasalar gerektiği ve para sahiplerinin menfaati için bu savaşın yapılmakta olduğunu belirtir (İshakî 1998: 29, 30). "*Nasıl olursa olsun Rus Rustur. Onun amelesi de, zengini de aynı kara Rus ruhunu, bize karşı aynı düşmanlık hissini taşır. Rus her vakit bize düşmandır.*" (İshakî 1998: 29, 30) diyen Feride ise oldukça milliyetçi düşüncelere sahiptir. Romanın ilerleyen

sayfaları İbrahim’i haklı çıkaracak; Rus, Ermeni ve Gürcüler maddi menfaat peşinde gösterilecekler, harp toplantısına kumaş numuneleriyle gelecek olan İngiliz ise bu durumun açık bir kanıtı olacaktır. Görünüşte ayrı düşüncelere sahipmiş gibi gösterilen bu iki kardeşin söylediği şeyler aslında aynı yere bağlanmaktadır. Ailenin ne kadar demokratik ve kültürlü olduğunu göstermek ve Miralay’ın millî bilincinin farkına varmış bir kahraman olarak buradan çıkmasını sağlamak için yazar sahneyi zorlamış ve bir görüşe angaje, tezli bir eser vücuda getirdiğini çok açık etmiştir. Yemekte sunulan Kazan usulünde pişirilmiş “*pelmen*” ve “*beliş*”ten, Türk kahvesinden, semaverde hazırlanan çaydan, aslen bir şimal Türkü olan meşhur Rus musikişinas Taneyef’in eserlerine, Feride’nin piyanoda çaldığı ve Zeynep’in söylediği bütün Kuzey Türklerinin millî halk melodilerinden olan “*Aşkazar*” melodisine, “*Sakmar Soyuy*”, “*Galyebanû*”, “*Tefkilev*” gibi⁶ şarkılarına, Üzeyir Hacıbeyli’nin “*Leyla ile Mecnun*”, “*Arşın Mal Alan*” operetlerinden parçalara ve “*Timur Marşı*” kadar hemen hemen her şey Miralay’ın uyanışına hizmet eder. “*Timur Marşı*”nın onun üzerindeki etkisi ise şöyle anlatılır:

“Aksak Timur’un askerî manevralarını hayalinde canlandırdı ve kendi askerlerine Rus üniforması değil, Harbiyede iken Timur’un harp tarihini okuduğu zaman gördüğü, Çağatay elbiselerini giydirmişti. Ordular ve fırkalar ona, şanlı Türk bayrağı altında ilerliyor, zaferden zafere koşuyor gibi geliyordu. Musikinin celadetengiz sesi kulaklarını çınlattıkça o da Timur’un bütün tarihini zihninde Timur’la birlikte Timur’la yaşar gibi oldu. Timur’un o büyük hareketindeki gayesini, idealini aradı. Birkaç dakika evvel inleyen, feryat eden İdil, Aşkazar ve Sakmar nehirlerinin ah ve enînlerini aksettiren musikide o mefkûreyi sezer gibi oldu. Kahraman Timur İdil boylarına giderek Altınordu Hanlığı’nu yıkmamış olsaydı ihtimal bugünkü Şimal Türklerinin esaret ve hakaret ahlarını bize işittirmeyecekti. İhtimal bundan mahrum kalacaktık. Lakin o zaman Miralay Demir Ali de İdil Nehri’nin hür oğlu olarak Türklük için yaşar, çarpışır, çalışır ve şimdi kumandasında toplanan muhtelif kabilelerden müteşekkil süvarileriyle iki başlı kara kartal işaretli bayrak⁷ altında aynı kan ve aynı ruhu taşıyan Türklere karşı muharebe etmeye, silah atmaya mecbur olmazdı. Belki o zaman kara kartalın kanatları Kafkaslar’a, Timur’un kalbini yaşatan Semerkand’a o şanlı Türkistan ovalarına kadar uzanmazdı. Belki kartal, yırtıcı pençesini bugün Dicle ve Fırat nehirlerine doğru da atmazdı; kanlı tırnakları arasında İstanbul ve Boğazlar’a kadar taşıdığı kanlı salibini Ayasofya kubbesine dikmeyi düşünmezdi. Ve şüphe yok ki, bugün kanlar içinde inleyen Türk köyleri o zaman çiçeklerle bezenmiş birer mamure olurdu...” (İshakî 1998: 29, 30)

6 Tefkilev yazarın dipnotta belirttiğine göre Ruslar tarafından tahkir edilen asil bir Türk kızının feryatlarını ifade ettiği için tüyleri ürperten kin dolu bir Türk şarkısıdır (İshakî 1998: 28).

7 Rus imparatoriçesine mahsus alamet.

Ölmezoğlu ailesi üyelerinin, âdetâ Miralay'ın Rus askerî kıyafeti içinde olduğunu unutmuşçasına, ona kendileriyle aynı düşüncelere sahip biri gibi davranmaları olağan olmadığı gibi eski dostlukla açıklanabilecek bir şey de değildir. Yalnızca İbrahim biraz temkinli gösterilir. Miralay kâbuslar görmeye başladığı uykusundan uyandırılmalıdır ve bu evdekilerin yazarca belirlenen vazifesi budur. Miralay'ın Zeynep'in davetiyle aynı günün gecesinde gittiği Cemiyet-i Hayriyenin harpte yetim kalan çocuklara yardım için düzenlediği edebiyat gecesi de bu durumun tamamlayıcısı olur. Miralay'ın ailesindeki kırkaza karşılık Ölmezoğlu ailesinin saadeti, Miralay'ın boğucu küçük odasına karşılık Ölmezoğlu'nun neşe dolu evi, Ermeni ve Ruslardaki para ve zevk peşinde oluşa karşılık, Ölmezoğlu ailesinde edebiyat ve kültürün hâkimiyeti, pavyon-gazinoya karşılık edebiyat gecesi çıkarılır. Söz konusu edebiyat gecesi evinden ve ailesinden memnun kalmayıp hariçte saadet arayan bir zabıtın gülünç durumlarını anlatan bir oyunla başlar, "*Leyla ile Mecnun*" operetinden parçalarla, "*Kaytarma*" dansı, Kafkas dansı "*Lezgi*" ile devam eder. Fakat asıl vurucu darbe Kazan elbisesi giymiş bir gencin okuduğu "*Tatar yukli, min yuklamım/Min oylanam da, eylenem*"⁸ mısralarını içeren Sait Remy'in "*Tatar Yukli (Tatar Uyuyor)*" ve Feride'nin çaldığı piyanonun eşliğinde Zeynep'in okuduğu "*Songı azan! Monli (bunlu, hüzünlü) azan... Gitti Kazan hem Asterhan*" mısralarını içeren Abdullah Tukay'ın "*Songı Azan (Sonuncu Ezan)*" şiirleriyle gelir. Kazan ile Moskova arasındaki muharebelerde hain Şeyh Ali'nin⁹ Ruslara hizmetini hatırlayıp "*Ya ben kendim kimim? Ben kendim de Kafkasya'da Rusları hâkim kılmak için Türk kanını Türk yavrusunun kanı ile yıkayan adam değil miyim? İki Türk kavmi arasındaki birliği kesmek için Fırat sahiline Rus Kazaklarının yerleşmelerine yer hazırlayan ve yol açan ben değil miyim?*" (İshakî 1998: 39) diye düşünen Miralay'ın uyanışı böylece bir ev ziyareti ve bir edebiyat gecesiyle çabucak gerçekleşmiş olur.

Gecede verilen arada Azerbaycanlı doktorun Miralay'la yaptığı konuşma âdetâ hitabet özelliği taşır. Doktor, halkın millî heyecanlarının münevverler tarafından teşkilatlı hâle getirilemediğini, çekişme ve ayrılık unsurlarıyla milyonların dağıtıldığını ve millî bir saf oluşturamadıklarını söyler. Türk vilayetlerinde sayısı yirmi beş otuz bini bulan dul ve yetimin Ermeniler tarafından kırılıktan geçirildiğini, kadın ve kızların tahkir edilip kirletildiğini, bu olayları haberleştiren gazetelerin kapılarına kilit vurulmasından başka değişen bir şeyin olmadığını belirterek "*İnsaniyet, ismet ve iffet Ermenilerin ve Rusların kanlı dışleri arasında parçalanıyor...*" (İshakî 1998: 41) der. Bunların Miralay'da yarattığı tesir ise son derece büyüktür: "*...Zaten muazzep vicdanı uyanmıştı.*

8 Tatar uyuyor, ben uyumuyorum. Ben düşünüyorum, dönüyorum (İshakî1998: 38).

9 Yazarın Şeyh Ali ile ilgili olarak verdiği dipnotta "Şeyh Ali Moskova Çarları tarafından Kazanın istilasında milletine hiyanet etmiş bir melundur." der. (İshakî 1998: 82.) Roman sahnesinde hiç yer almayan ama adından hain olarak sürekli söz edilen Şeyh Ali vatana ihanetin, satılmışlığın, kulluğun sembolüdür.

Kalbinin derin bir köşesinde yıllardan beri dokunulmadan kalmış ve yalnız şu dakikalarda büyük bir galeyan ve taşkınlıkla uyanmış olan millîyet duygusu ve Türk damarı artık harekete gelmişti. Bu yeni duygu onun uyanmış vicdanını kırbaçlamaya başladı.” (İshakî 1998: 41)

Üye Tabı Norman Freidman’ın belirlediği “*fikir unsurunun sentezleyici olduğu yapılardan (plots of thought)*” “*bir uyanışı hikâye eden yapı tipleri (the revelation plot)*” (Freidman 2004: 147) grubuna girer. Roman başkîşisi bu tip yapılarda içinde bulunduğu durumu bilgisiz oluşu dolayısıyla kavrayamamıştır. Miralay’daki değişim okura “*Bugün, Mir Haydar Bâtır Girayoğlu Demir Ali’nin hayatında bir dönüm günü oldu. Onun yolu başka istikamet aldı. Hem de bugüne kadar yürüdüğü yolun tamamıyla aksine... O bu yeni yolda nereye kadar gideceğini artık açıkça tayin etmiş; söyleyecek, düşünecek bir şey kalmamıştı. Şimdi yapmak, düşündüklerini tatbik ve tahakkuk ettirmek saati gelmişti.*” (İshakî 1998: 64, 65) sözleriyle haber verilir.

Epik metinlerde olduğu gibi *kahraman arketipinin* kullanıldığı eserde metnin merkezinde duran Miralay Temür Ali’nin erginleşmesi meselesi önemli yer tutar. Masal kahramanı gibi kişisel istekleri sonucu yola çıkıp macera peşinde koşarak sınıf atlamayan ve başka bir diyara sultan olmayan; destan kahramanı gibi zaten seçkin bir sınıftan olup kendisinden bekleneni yapan Miralay’ın yükselişi, misyonunu şanına yakışır şekilde başarı ile gerçekleştirecek dönüştüğü bir Türk kahramanı olmasıyla gelen manevi bir yükseliştir. Bu noktada Joseph Campbell’in mitik kahramanların ve özellikle Tanrıların yolculuk şablonu anlamında kullandığı monomit kavramını özellikle hatırlamak gerekir. *The Hero with a Thousand Faces*’te bu sözcüğü James Joyce’un *Finnegans Wake* adlı eserinden aldığını belirten Joseph Campbell, *kahramanın mitolojik macerasının standart yolunun geçiş ayinlerinde sunulan formülün büyütülmüş hâli olduğunu* söyler. Ona göre; *ayrılma-erginlenme-dönüş, monomitin çekirdek birimidir.*”¹⁰ Bazı romanlarda *mitoslar, destanlar, masallar, halk hikâyeleri gibi geleneksel Doğu edebiyatlarında eskiden beri var olan bir kurgu sistemi olarak bulunan arayış yolculuğu kalıbının kullanıldığını* söyleyen Nurullah Çetin de kahramanın geçtiği aşamaları *isteme, ayrılış, mücadele, buluş ve dönüş* olarak belirtir (Çetin: 2004: 197).

10 Joseph Campbell, *kostüm çeşitliliği altında mitolojinin her yerde aynı olduğunu* araştırırken “...bütün mit ve destanların toplumsal, kozmolojik ve ruhsal dünyayı açıklamaya yönelik evrensel insan çabasının kültürel dışavurumlar olarak birbirine bağlandığı” sonucuna ulaşır ve bu evrensel çaba sonunda insanın elde ettiklerini şu şekilde açıklar: “...aranan ve tehlikeli biçimde elde edilen Tanrısal güçlerin ta en başından beri kahramanın kalbinde olduğu ortaya çıkar. O kim olduğunu öğrenen ve böylece olması gereken gücünün uygulamasına geçen ‘kralın oğlu’dur- bu adın tam olarak ne demek olduğunu öğrenen ‘Tanrı’nın oğlu’dur. Bu bakış açısıyla kahraman, hepimizin içinde saklı duran, yalnızca bilinmeyi ve yaşama katılmayı bekleyen Tanrısal yaratıcı ve kurtarıcı imgenin simgesidir.” Bu yüzden o, mitlerdeki, ona göre bütün anlatımlardaki, “yaşamı ve kendini anlamlı kılma amacıyla çıkarılan bu yolculuğun standart yolunun her zaman aynı olduğunu ve bunun erginlenme törenlerinde sunulan formülün büyütülmüş şekli” olduğunu söylemiştir. Yani ayrılma-erginlenme-dönüş (Joseph Campbell 2000: 41-50, Arkan 2005:62).

Temür Ali'nin Müslüman-Türk kimliğini hatırlaması, bu uğurda ölene dek mücadele etmesi, askerleriyle Türk tarafına geçişiyle *uyanış (kahramanın kahraman olarak doğumu) -yola çıkış ve mücadele (kahramanın maceraya atılması)- başarı ve olgunlaşma (kahramanın ev olarak gördüğü Turan'ı gerçekleştirme misyonunu üstlenecek olan Türkiye'ye dönüşü)* aşamalarını tamamlayan Temür Ali, gelecek nesle Türk birliği idealini aşlamaya devam edecek manevî bir varis ve daha umutlu bir toplum bırakır.

Lukacs'a göre "*Roman içselliğın serüvenini anlatır; romanın içeriğı, kendini bulmak için yola çıkan, serüvenlerle kendini sınavıp kanıtlamak ve kendini kanıtlayarak özünü bulmak için serüvenlere atılan ruhun öyküsüdür. Epik dünyanın iç güveni, bu özsel anlamıyla serüveni dışlar: Epiğın kahramanları bir sürü serüven yaşar, ama hem içsel hem dışsal sınavda başarılı olacakları konusunda hiçbir kuşku yoktur.*" (Lukacs 2007: 95) Miralay'ın Rus ordusunda bulunduğu askerî konum, çok başarılı bir asker oluşu, zekâsı, karşısına çıkan problemleri kolayca çözebilmesi, planlama, konuşma ve ikna kabiliyeti, cesareti ve inancı olağanüstü özellikler taşımasına rağmen onu diğerlerinden ayıran, üstün kılan ve başarıya götüren özellikleridir. Miralay Mir Haydar Bâtır Girayeviç Demir Aliyef'in manevi değerlere dönüş olarak başlayıp Mir Haydar Bâtır Giray oğlu Demir Ali'ye dönüşümünün ardından somutluk kazanarak savaşta Türkiye tarafına geçişe dönüşen yolculuğu giderek zorlaşmıştır. Temür Ali ölümcül şekilde yara almış olsa da görevini tamamlar ve ideal uğrunda ölüyor olmanın verdiği mutlulukla gülümseyerek hayata veda eder. Ancak askerlerini Türk tarafına geçirdikten ve Rusların planlarını Türklere ulaştırdıktan sonra da Türklüğün bütün meseleleri hallolmuş, ideal olana ulaşılmış değildir. Destanlarda sıklıkla görüldüğü üzere eve dönüşün gerçekleşmesiyle problemler bitmez. Evi, yurdu genellikle başkalarının eline geçmiş olan kahramanın bu problemi de aşması gerekir veya büyük bir başarıya ulaşılmış ise de millet idealinin daha büyük bir hedefe yönlendirilerek metinlerin sonlandırıldığı görülür. Kahraman görevini genç ve dinamik varislerine devretmeli, onlar da bu daha büyük ideali gerçekleştirmek için ülke adına mücadele etmelidir.

Üyge Taba'ya bu açıdan bakıldığında, Türk topluluklarının bilinçlenip birleşmesi için Miralay gibi liderlere ihtiyaç olduğu vurgusu roman içinde Azerbaycanlı doktorun konuşması ile belirginleştirildiği gibi, romanın sonunda yeniden bu konuya değinildiğini görürüz. Romanın Turan ülküsünü sembolize eden *eve doğru* anlamına gelen metaforik adı da büyük ideale henüz ulaşılmadığının, yaşlı Miralay'ın -yaşlı olduğu özellikle vurgulanmıştır- çabalarının bu yolda atılmış önemli bir adım olduğunun göstergesidir. "*Geleceğın evi, geçmişin tüm evlerinden daha sağlam, daha aydınlık, daha geniş olabilir bazen. Doğduğumuz evin ters ucunda düşlenen ev hayali çarpışıp durur. Ya-*

şamımızın ileri dönemlerinde, hâlâ sırtı yere gelmez bir yüreklilikle, o zamana kadar yapamadıklarımızı daha sonra yapacağımızı söyleriz.” (Bachelard, 2013: 91) Miralay’ın doğduğu evin Rus hâkimiyetindeki Kazan, düşlediği evin ise bağımsız bir Turan olduğu düşünüldüğünde, metnin ortaya çıkış amacının bir ideali gerçekleştirme düşüncesi ve kahramanın da yazarın sözcüsü olduğu çok açık biçimde görülür.

Metinde ülke yönetimini oğullarına bırakan yaşlı Oğuz Kağan’ı andırıcısına ölüme giden Temür Ali’nin Türk birliği idealini canlı tutma görevi, ona âşık olmakla kalmayıp onunla aynı duygu ve düşünceleri paylaşmış olan Feride’ye devredilir. Feride aynı zamanda, epik metinlerde karşımıza çıkan kahramanın *yardımcısı* işlevini de yüklenmektedir. Eserde, Türk halklarının birleşmesi için verilen mücadelenin kahramanın Türk topraklarında ölümünden sonra da devam ettiği ve etmesi gerektiği üzerinde özellikle durulur. Ancak Feride’nin çabaları anlatılırken de onun söz konusu ideale ulaşmış olduğu söylenmez ve metin anlatıcının Feride hakkında söylediği şu sözlerle sona erer:

“Feride ise cepheyi terk etmedi. O bir şefkat bakıcısı olarak cephede kalmaya devam etti. Batum’da, Gence’de, Bakü’de Türk Bayrağı’nın; Kafkasya’da, Türkistan’da, Kırım’da, İdil-Ural’da mukaddes Türk birliği sancağının dalgalandırılmasını mümkün kılacak ilk fırsatı bekleyip duruyordu. O mesut güne hazırlanmak için askerler arasında fikirdaşlar ve arkadaşlar toplamakta devam etti. Her gün o bu ümide bir gün daha yaklaştığına inanıyor ve bu imanla geceyi gündüze ekliyordu. Büyük gayesine ereceğine olan kuvvetli bir imanla aylarını, yıllarını hep harp cephesinde geçirdi ve o mesut kurtuluş gününü bekledi.” (İshakî 1998: 116, 117)

Bu ifadelerden bayrağı ayakta tutma görevini sürdüren Feride’nin Temür Ali’nin, yani kahramanın ölümünden sonra sıradan kadınlar gibi bir hayat sürmediği, yaşamını milletine feda ettiği, ancak onun bir gün gerçekleşecek olan Türk birliği idealini Türk tarafında savaşılan askerlere aşılacak dışında bir liderlik konumu olmadığı anlaşılır. Temür Ali’nin metnin sonunda ölmesinin bir nedeni de zaten onu bu sıradan duruma düşürmemektir.

Metin boyunca Türkiye’nin devlet politikalarının yanlışlığı çeşitli olaylar örnek gösterilerek gözler önüne serilir. Başka devletlerin egemenliği altında olup geniş bir coğrafyaya yayılmış olan kalabalık ve dağınık Türk milletini birleştirip büyük bir güç olmak varken batıda ve güneydeki coğrafyalarda oyalanarak boşa emek harcadığı, maddi ve manevi büyük kayıplar verildiği, Türk halklarını kurtaracak tek ülke olduğu hâlde onun üzerine düşen görev ve sorumluluğu kavrayamadığı vb. zaman zaman açık, zaman zaman üstü kapalı biçimde eleştirilir. Bu anlamda her şeyi göze alarak döndüğü, ama âdeta uykuya dalmış görünen “ev”inde yani Türkiye’de Temür Ali’nin yine aynı

rütbede, yani “miralay” rütbesinde kalacağı gerçeği onun “kahraman” özelliklerine uymayacağı için, zorlu yolculuğu sonunda aldığı ödül vatanı uğruna ölmek olmalıdır.¹¹

Metne yerleştirilen kahramanlık algısı, birçok destan metninde olduğu gibi devlet yöneticiliği konumu ile birleştirilmemiş, ideal düşüncüyü sembolize eden ve bu ideale sahip çıkılması gerektiği düşüncesini çevresine yayarak, toplulukla birlikte harekete geçen kişi olarak şekillenmiştir. Romanın son cümlesi, gelecekte gerçekleşeceğine kesin olarak bakılsa da kaybedilmiş cennete yeniden ulaşmanın çabucak olmayacağını, hatta ancak uzak gelecekte mümkün olacağını belirtmekle birlikte, öncelikle bu hedefin önemi ve lüzumunun anlaşılması gerektiği vurgusunu da içinde taşımaktadır. Bu bakımdan Miralay Temür Ali ve yardımcısı Feride Türkiye'dekilere ilk önce “görev ve sorumluluklarını hatırlatma” ve onları “uyandırma” görevini üstlenirler.

Üyge Tabu'da kahramanın evinden doğup yetiştiği, ama sahibi ve hâkimi olamadığı evi, özlediği ideal evi ve bu ideali gerçekleştireceği evi olmak üzere üç şekilde söz edilmelidir: Birincisi onun yurdu İdil-Ural'dır ki Rus esareti altındadır ve Temür Ali de iki yıldır buradan uzakta Kafkaslar'da bulunmakta ve Çarlık Rusyası adına savaşmaktadır. İkincisi *Turan*, yani Türklüğün ülküsel vatanıdır. Üçüncüsü ise bu ülküyü gerçekleştirebilecek tek bağımsız Türk devleti olan Türkiye'dir.

Kahramanın yolculuğu -Rus tarafından Türk tarafına doğru Ergenekon'dan çıkar gibi yol alış- bu dağınık Türk evlerini birleştirmenin, Turan idealine doğru gidişin bir adımıdır ve askerleri de Rus hâkimiyetindeki farklı bölgelerin Türk evlatlarından oluşur. Yani Temür Ali destan kahramanları gibi hem evinden uzakta, hem evine gitmeye çalışmakta ve hem de dağıtılmış olan evini, yurdunu toparlamaya çalışmaktadır ki bu üç ev de farklı coğrafyaları içerir. Gaston Bachelard, “...evin bir insan bedeninin sahip olduğu fizik ve ahlak enerjisini kuşandığını, kozmos ölçeğinde bir kahramanlık yapmaya davet ettiğini, kozmosa karşı koymak için bir enstrüman olduğunu, evin bizim her şeye karşı 'dünyaya rağmen, bu dünyada oturan biri olacağım' dememizi

11 “Asya Taburu'ndan İstanbul'a dönebilen 170 kadar kişinin 30 kadarı İstanbul'da kaldı. Diğerleri ise Rusya'ya geri döndü. İngilizlere esir düşüp Hindistan'a yollanan 400 kadar asker ise 1920 yılına kadar burada tutulduktan sonra, Bombay yolu ile İstanbul'a yollandı ve Selimiye Kışlası'na yerleştirildi. Bu esnada İstanbul, İngiliz işgali altında idi. 1920 yılının sonbaharında ise bunlar Rusya'ya yollandı ve Kırım'daki Ak Rus Ordusu Komutanı Vrangeli'nin güçlerine katıldılar. Alınan haberlere göre çoğu Bolşeviklerle savaşlarda yok oldular, kalanları ise esir edildi. Böylece 1915 yılında Almanlara esir düşen ve Türk kardeşleri safında dövüşmek için gönüllü olan Tatar-Başkurtlardan müteşekkil Asya Taburu askerlerinin kaderi 1920 yılında bir şekilde noktalanmış oldu. İngilizlere esir düşen 400'ünün 1920 sonunda ve İstanbul'a 1918 yılının sonunda ulaşanların da 140 kadarının Rusya'ya geri döndüğü biliniyor, yani 550 civarındaki asker sağ olarak ülkeleri Rusya'ya döndülerse de, bunların da büyük bir kısmı Rusya'daki Iç Savaş'ın kurbanı oldular. 100 kadarının İstanbul'da kaldığı da biliniyor. Ancak bunların dışında kalan 400'ünün büyük kısmının şehit veya kayıp olması da Asya Taburu'nun ne kadar büyük bir kayıp verdiğinin göstergesidir.” Bk. DEVLET, Nadir (1999), “Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Safında Çarpışan İdil-Ural Kökenli Asya Taburu”, 13. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 4-8 Eylül 1999. <http://www.altayli.net/i-dunya-savasinda-osmanlilar-safinda-carpisan-tatar-taburu.html>, erişim: 09.11.2016. Bk. Asya Taburu çavuşlarından Lütfullahoğlu (2016), “Birinci Dünya Savaşında İdil-Ural Türkleri Asya Taburu”, Çev.: İlyas Miftakhov, *Bizim Ahıska*, Yaz 2016, Sayı 43, s. 9-14. http://www.ahıska.org.tr/wp-content/uploads/43_5.pdf, erişim: 09.11.2016.

sağladığını, sorunun yalnızca bir varlık sorunu değil; enerji sorunu, dolayısıyla da bir karşı enerji sorunu olduğunu söyler.” (2013: 77, 78) Romanda bir metafor olarak kullanılan *ev* sözcüğü bütün bu fonksiyonlarını üstlenmiş durumdadır ve Ermeni, Rus, İngiliz, Fransız ve Almanlardan oluşan kirli dünyaya karşı koyuşun simgesel ifadesi, uğruna kahramanlık yapılan bir ülkü konumdadır.

Doğduğu topraklardan uzakta savaşan Miralay’ın birinci evindeki tek problem Rus esaretinde olup onun için çalışarak trajik bir konumda bulunması değildir. Oğlu ve eşi Nefise’yi savaşta kaybetmiştir. Yaşama tutunacağı tek varlığı kızı da kendisinden çok uzak bir Rus şehrinde eğitimini sürdürmekte, üstelik o da Rusya adına mücadele etmek istemektedir. İçinde bulunduğu savaş ortamından çıkmak istese bile gideceği sıcak bir yuvası yoktur. Epik kahramanlara benzer biçimde yurdu gibi evi de dağıtılmıştır. Romanın merkezinde yer alan protagonist Miralay Temür Ali’nin Kafkasya cephesinde Rusya’yı başarıya götürecek önemli bir görevi olmasının ötesinde yeni bir savaş başlatması dikkat çekicidir. Bu yeni savaşı önce kendine karşı verir, daha sonra komutası altındaki diğer Türk askerleriyle birlikte manevi savaşını fiziksel bir savaşa da dönüştürür.

Miralay’ın millî manevi uyanış, dönüşüm ve kimliğini buluşundan sonra edindiği Türk ve Müslüman halkların birleşmesi üzerine kurulu idealizmi, her Müslüman Türkün benimsemesi gerektiği vurgusu, romanın ahlaki evrenini oluşturur. Bu romanda savaş, Türk Tatar toplumunun yazgısının göstergesi ve dönemecidir. Savaş bireylerin ahlakının, millî değerleri sınamanın bir yolu konumundadır. Türklere karşı savaşına kadar ne Miralay ne de askerler durumdan şikâyetçi değillerdir. Onları uyandıran, millî düşüncelerini ortaya çıkaran Müslüman Türklere karşı yapacakları savaştır. Miralay, “*Bütün epiklerde kahramanın savaşçı olduğunu, savaşçılığın tanımlayıcı öge olduğunu ve savaşçılığın güç, cesaret, akıl olmak üzere üç öğeden meydana geldiğini ve kahramanlık çağında bu üç öğeden fiziksel gücün diğerlerinden önce geldiğini*” (2006: 425) söyleyen Murat Belge’nin bahsettiği bütün özellikleri fiziksel güç dışında taşır. Türk dünyası destanlarında çeşitli versiyonları ile karşılaştığımız gibi¹² Troya’da düşman ordusu içine sokulmuş tahta at vazifesi gören Miralay ve askerleri, mücadeleyi güçten ziyade akılla yürütürler. Onun asıl kahramanlığı Türk tarafının başarıya ulaşmasını sağlayacak bilgileri, Rus kuvvetlerinin mevki ve vaziyetlerini, harekât planlarını gösteren haritaları gizlice hazırlaması ve bunların Türk tarafına ulaşması için her türlü önlemi

12 “Esim Han” adlı destanın Kazak anlatmasında, Esim Han, Tursun Han’ın, eşyle evlenmeye hazırlandığını, ailesine ziyet ettiğini, mallarını yağmaladığını öğrenir ve çılgına döner. Beş yüz deveye iki bin yiğidini bindirir. Üzerlerini çadırla örtürüp kervanbaşı kılığında şehrin kapısına gelir. Kapıda kendini bezirgân olarak tanıtan Er Esim, nöbetçilere kervanını hırsızlardan korumak için surların içerisine almalarını ve bunun karşılığında Tursun Han’a hediyeler vermeyi teklif eder. Sonunda şehre kervanı sokmayı başaran Esim Han ve yiğitleri sabaha kadar beklerler. Sabah olunca saklandıkları yerden çıkan yiğitler şehri ele geçirirler. Esim Han da Tursun Han’ı öldürür.

almasıdır. Miralay'ın kendisine bir şey olma ihtimalini düşünerek hazırladığı belgelerin birer kopyasını çıkarıp Feride'ye ve İbrahim'e vermesi, onun rastgele ve yalnızca duygularıyla hareket etmediğinin, bütün manevralarının tamamen aklının ve dehasının ürünü olduğunun açık kanıtlarıdır. Türk olan yetim ve kadınları mağdur olmamaları için mantıklı gerekçeler öne sürerek -savaşı engelledikleri gerekçesiyle- cephe gerisine çektiğmesi ilk başarısıdır. Bu başarı ile âdetı gençleştirdiğini, üzerinden bir yük kalktığını hisseden Temür Ali için anlatıcı “*Ruhça yükseldi, derdi azaldı ve önündeki mefkûreye ereceğıne genç bir yiğit ümidi beslemeye başladı.*” (İshakî 1998: 64) der. Ruslar buna daha önce izin vermemiştir. Cemiyetihayriyyenin harp yerlerinde yetim kalan İslam çocuklarını beslemek için “Yetimler Yurdu” açması için izin isteyen bölge müftüsü Tiflis'te generalin odasından atılmış idi. Temür Ali'nin Ruslardan bu konuda geniş yetki alabilmesi, Türk tarafına firar ederken yakalanan Türkleri “düşman” güçlerinin gücünü yoklamaya gitmiş öncü keşif kolu gibi göstermesi vb. kurnazlıkları da mevcuttur.

Üyge Tabı'da bir yandan Birinci Dünya Savaşı'nın acımasız yüzü realist biçimde sergilenirken diğeryandan romantik bir duyusuyla anlatılan ve konuş turulan Miralay Temür Ali, zaman zaman savaşın acımasızlığından söz edip savaşa karşı hümanist bir tepki gösterse de hedefine yine savaşarak ulaşabileceğinin farkındadır.

Romanın başında Miralay'ın bireysel durumunun ön plana çıkarıldığı, yaşadığı uyanışın ardından bunun Türkiye'ye karşı birleşen Rus, Ermeni, İngiliz, Fransız güçlerine karşı bilinçli ve planlı millî bir harekete dönüştürüldüğü görülür. Millî manevi değerleri önemseyen, kendisi ve milleti adına çaba gösteren Temür Ali mitlerde görüldüğü gibi Tanrılar tarafından göreve gönderilmez, ancak Tanrı'nın onun yanında olduğundan, doğrularından emindir ve hareketi yönlendirecek gücü hem kendisi hem de diğeryerleri onda görmektedir. Bu nedenle mitik kahramanlar gibi olağanüstü özelliklerle donatılmış değildir. Edebî türleri kahramanların eylem kapasitesine göre beş alt başlıkta sınıflandıran Northrop Frye, *kahramanın çevresindeki insanlardan derece bakımından üstün ancak yaşadığı çevreden (doğal ortamdan) üstün olmadığı durumda, bir lider olduğunu, otoritesi, tutkuları ve bizden üstün ifade biçimleri bulunduğunu ancak eylemlerinin toplumsal eleştiriyi ve doğa yasalarından muaf olmadığını, bu tür kahramanların üst temsil modunun yani epik ve trajedinin kahramanı olduğunu* söyler (Frye 2000, Antakyalıoğlu 2013: 34, 35). Frye'in bu analizine göre çevresindekilerden üstün olup diğeryer kişilerden farklı bir hikâyenin de başkişisi olan Miralay Temür Ali'nin destan kahramanı özellikleri gösterdiğine şüphe yoktur. Onun emrindeki askerlere karşı dengeli otoritesi, karşısındakileri etkileme becerisi, amaca ve ideale yönelik akılcı bir plan üzere kurulmuş eylemleri, bulunduğu askerî konum ve savaşma konu-

sundaki yetenekleri dolayısıyla diğerlerine üstünlüğü vardır ve bu anlamda gerçek bir liderdir. Ancak çeşitli destan kişileri, bu gibi liderlik üstünlüklerinin ötesindeki vasıflarıyla önümüzde durmaktadır. Kaldı ki Frye'in analizindeki gibi trajedi ile epiği aynı kategoriye koymak ne derece doğru olacaktır? Herhâlde buna ilk itiraz eden trajediyi epikten ayıran Lukacs olacaktır.

Çatışma ve uzlaşmalardan oluşan bu tür karmaşası içerisinde *Üyge Tabı*'ya bakıldığında eserin başında trajedi kahramanlarının çatışmalarına benzer iç çatışmalar içerisinde gösterilen Miralay Temür Ali'nin hikâyesinin, kahramanın hikâyesi çıkarıldığında bomboş kalan, kahramanla var olan epiklerde olduğu gibi önem arz ettiği ve eserde epik mesafenin tamamen ortadan kalkmadığı görülür. *Ulusal-tarihsel epik türlerin toplumcu gerçekçi edebiyatta büyük başarı kazanarak geliştiklerini* söyleyen Gennadiy Pospelov, *günümüzdeki kahramanca eylemlerin meydana getirilişinde kahramanı biçimlerken abartmalı üsluptan kaçınmanın gerekliliğini, aksi takdirde böyle bir üslubun artık safça bir etki bırakacağını* belirtir (Pospelov 2005: 515, 516). Yazarın ve okurun yabancı olmadığı bir dünyadan olan Miralay, iç çatışmalarıyla verilmesine rağmen, bu çatışmalar kahramanı bireyselden çok toplumsal bir büyümenin temsilcisi yapmak içindir. Tereddütlerinden hızla sıyrılan Temür Ali, yaşadığı çevre içinde sivrilen, başarıya ulaşacağına inanılan kişidir. *Üyge Tabı*'da yazarın Lukacs'ın dediği *epik içkinliğe* (2007: 111) ulaşmaya çalıştığı görülür. Kahraman Miralay, tanrısal bir kudret taşıdığına inanılan, âdeta tanrılaşmış bir insan (*daimonic*) değilse de yetersizliği değil üstünlüğü söz konusudur. Daimonik güç onu tutsak yapmaz, ancak yetenekleri ve konumu diğerlerinden üstündür. Bir tanrının, tanrıçanın veya kralın oğlu olmayan, garip bir şekilde doğmayan, bir hayvan tarafından büyütülme veya doğduğunda öldürülmesin diye uzak bir yere kaçırılmayan, çocukluğu bile anlatılmayan, yirmi sekiz yıl Rus Erkânıharbiyesinde hizmet ettiği ve yaşlı olduğu dışında fiziksel özelliklerinden bahsedilmeyen Miralay, soyut ve simgesel bir kişi hâline getirilir. Yaşamının biyolojik doğumundan sonrası değil, manevi doğumundan sonrası anlatılır. Doğar doğmaz gücünü hemen belli eden destan kahramanlarına değil, *uzun süre durgun, neredeyse budala denebilecek şekilde yaşayan* (Belge 2006: 414) destan kahramanlarına benzer. Özellikleri mitik ve epik abartıdan uzak olmakla birlikte yazar ona sıradan bir insanın taşıyabileceğinin üzerinde misyon yükleyip son derece romantik bir anlatımla sunarak büyük bir kahraman yaratma çabasında olduğunu göstermiştir. Rus başkumandanının sarayında yapılacak olan askerî meclise giden Miralay'ın, alındığı salonda bulunan Rus-Türk hududunun geniş haritasını bir Türk paşası gibi gözden geçirip Türk tarafı adına hesap yaparken kendini bütün Türk dünyasını birleştirip özgür kılacak yetenekte görmesi, epik metinlerde görülen çocuksuluğun açık göstergesidir:

“-Ben, dedi, yüz bin-yüz yirmi bin Türk askeriyle üç ayda bütün Kafkasya'nın bir başından diğer başına geçebilirdim. Sonra Kafkas'tan toplayacağım yüz bin atlı ve iki yüz, üç yüz bin piyade ile İngilizleri Basra Körfezi'ne dökerdim. Cengiz gibi hareket yaparak Şimali İran ve Azerbaycan yoluyla Hazer Denizi'ni aşar ve Türkistan'a girerdim. Oradan Ural ve İdil (Volga) boyuna, tâ Kazan'a kadar giderdim. Altınordu'nun temelini kurar, İdil ve Ural nehirlerinden aşağı inen Rus akınına karşı nehir ağzlarına muhafız kuvvetleri kor, bütün İdil boyuna ve Hazer Denizi'ne hâkim olurum. Ondan sonra... Ondan sonra...

Kafkasya elime geçtikten sonra, bir taraftan kara, diğer cihetten deniz kuvvetlerini sevk ederek Kırım Türklerine istinat ederek Kırım yarımadasını anavatana ilthak ederdim. Karadeniz'i eskisi gibi bir Türk gölü yapardım...

Edirne'den Kaşgar'a kadar yayılmış olan Türk halkı altmış yetmiş milyonluk tek millet, bir kitle hâline gelir, tarihî düşman olan Ruslara karşı tek bir bayrak altında birleşirdi. Tabii böyle bir harp iki senede nihayet bulamaz. Beş altı yüzyıldan beri yığılan meseleler tek bir kılıç darbesiyle halledilemez... Lakin Aksak Timur'un yaptığı hata neticesinde doğan büyük Rusya parçalanır, bütün dünyayı kanatları altına almak maksadıyla havalanan kara kartalın kanatları kesilir, eski hâline, Moskova'sına çekilir...

Böyle bir plan şüphesiz Türk Erkânıharbiyesinde dahi olacak. Zira bu plan, Osmanlı tarihini bugüne kadar yürüdüğü hatalı yoldan çıkarıp tabii cereyanına sevk edecek; kırk parçadan dikilmiş bir yorgana benzeyen şimdiki Osmanlı İmparatorluğu yerine tek bir milletten, bir dil ve bir din sahibi olan Türk kavimlerinden müteşekkil yekpare bir Türk devleti meydana getirecektir.” (İshakî 1998: 53, 54)

Kahraman ve hikâyesinin ön planda olduğu, tasvirlerin bile yalnızca amaca hizmet ettiği, ancak millî duyusu canlandıracak tasvirlerin kendine yer bulabildiği *Üyge Taba*, insanlığın yetişkin ve olgun dönemini niteleyen ve bu yönüyle epiğin çocuksuluğundan ayrılan bir sanat dalı (Antakyalıoğlu 2013: 79) olarak nitelenen roman türünün bu özelliğini göstermez. Eserin epik çocuksuluktan sıyrılmış olduğu söylenemez ve yazarının kafasındaki ideal dünya, bütünlüğü ve uyumu henüz bozulmamış epik dünyadır. Miralay'ın gittiği karargâh gazinosunda en önemli mevkide bulunan General Petrof'un bile Miralay'ı misafirlere “Bizim süvari kahramanı Miralay Mir Haydar Bâtur Girayeviç Demir Aliyef.” (İshakî 1998: 46) olarak tanıtmada yine aynı çocuksuluğun göstergesi olan abartılı bir durum vardır. Yazar antagoniste bile Miralay'ın kahramanlığını kabul ettirmekte; kontes, barones ve madamların, prens ve prenseslerin, aristokrat ailelerden gelen Rusların, malum tacir Ermeni Karapet Karapetoviç'in, Rus asker, yaver ve generallerin bulunduğu bir ortamda onun Rus Bayrağı'nı Fırat sahillerine kadar götürmeyi başardığı söylenip “Rus or-

dusunun bahadırı” (İshakî 1998: 46) sıfatı verilerek şerefine içilmesi ve Rus bayrağını Bağdat’a ve Basra Körfezi’ne kadar götürmesinin temenni edilmesi, Miralay dışındaki bütün bu kişilerin sarhoşluğuyla açıklanamaz.

Epiklerin mitolojiden, mitlerin de eski bereket ayinlerinden doğduğunu, epik kahramanların mitolojik temelleri olduğunu, fakat mitolojik öğelerin epikte, birtakım arkaik kalıntılar gibi durduğunu ve ozanın da değişen zaman ve toplum yapısı nedeniyle “kahramanlık çağı” denilen savaşçı niteliğin ön plana geçtiği bir ortamda bu ayrıntıları ya başka türlü değerlendirdiğini ya da ne yapacağını pek bilemediğini belirten Belge, kahramanın özelliklerini savaşçılık, soyluluk, Tanrı saygısı, ölçü, söz ustalığı, arkadaşlık, cömertlik, dürüstlük (2006: 413, 418, 423-425) olarak sıralamaktadır. Bu ölçüleri dikkate alarak Miralay’a bakıldığında bunların hepsine sahip olduğu görülür. Yalnız soyluluğu bir Tanrı’nın veya kralın oğlu olmasından kaynaklanmamaktadır. Onunkisi, asil bir milletin üyesi olmasından, yaşamının belli bir noktasından sonra bu milletin ideal bir temsilcisine dönüşmesinden kaynaklanmaktadır. Kendi kimliğini bulmadan önce bir asilzade olmasa bile asil davranışları olan biridir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Rus-Japonya Savaşı’nda bir yüzbaşı olarak Rusya adına ölümü göze alıp çarpışırken aynı savaşta görevli bir Rus yüzbaşısı kaçmayı tercih etmiş, kendisine sadece bir teşekkürname verilirken kaçan yüzbaşı terfi ettirilmiştir. Miralay’ın Ruslar da dâhil olmak üzere bilhassa Ermeni, İngiliz ve Fransızların da katıldığı Birinci Dünya Savaşı’nın kirliliği iç yüzünü görmesi, Rus ve Ermenilerin rüşvet yoluyla askerinin ihtiyacı olan malzemeyi çaldıklarına tanık olması, kısacası hepsinin Rusya’yı değil kendi ceplerine girecek olanı düşündüklerini anlaması onun yönünü değiştirmesindeki önemli etkenlerdir. Bağdat’ta yapacakları ticaretin hesabıyla savaş girmiş İngilizleri temsilen Tiflis’teki Erkânıharbiye toplantısına gelen ve anlatıcının hakkında “*İngiliz simsarı*” ifadesini kullandığı Miralay Wilyams, çantasından kumaş numuneleri çıkarıp İngiliz ticaretinin eksilmesinin kendilerini büyük zarara soktuğunu, Rusların ittifaktan kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirmesi gerektiğini tepeden inme bir büyüklenmeyle ifade ettiğinde Temür Ali “*İşte, biz bunlar için çarpışıyoruz. Mallarının geçeceği yollar emin olsun diye Türk kanını akıtıyoruz.*” (İshakî 1998: 55) diye düşünür. Türklerin o bölgeden çekilmelerini sağlama görevinin İngilizlerin Bağdat’a yerleşebilmelerini temin etmek için olduğunu, dolayısıyla Ruslara değil İngilizlere hizmet edeceğini bir kez daha anlar. Temür Ali’nin Wilyams’a cevabı oldukça serttir. Rusların bile çekindiği bu İngiliz’e “*cahil simsar*” diyen Miralay, Rusya’nın müstakil bir devlet olduğunu, kendi ordusunu kendisinin idare ettiğini, İngilizlerin kârının zararının Rusları ilgilendirmediğini Fransızca bir nutukla söyler (İshakî 1998: 59). Bir Rus generali yerine rütbesi artmayan bir miralay olan Temür Ali’ye söz konusu önemli görevin verilmesini, onun işini çok iyi bilen başarılı bir asker olması ve idaresindeki askerlerin dayanıklı

Türklerden oluşmasıyla açıklayan anlatıcı, toplantılarda yaptırdığı konuşmalarla Miralay'ı rütbesinin çok ötesinde bir önemde gösterir. Anlatıcının amacı, Ruslar tarafından hor görülen biri yerine önemsenen birini kahraman yapmak, bir Rus kahramanı olabileceksen her şeyi göze alarak Türk tarafına geçişiyle yaptığı fedakârlığın büyüklüğünü okuyucuya göstermektir. Rusya'yı, Ruslardan daha çok önemsedğini sözleriyle ortaya koyan ve bu kirli çıkar ortaklığı içerisinde tek bağımsız Müslüman Türk devletine karşı savaşmanın yanlış olduğunu anlayan Miralay, her ne kadar askerlerini Türk tarafına geçirene kadar tam bir Rus milliyetçisi gibi davranmak durumunda kalsa da, onun dürüstçe savaşmayı Rusya'yı arkadan vurduğu da söylenemez. Gördüklerinin ve yaşadıklarının neticesinde Türk tarafına geçiş, onun için bir zorunluluk hâline gelir. Miralay'ın ve askerlerinin Türk tarafına geçeceğini anlayıp onları ihbar etmeye çalışan *antagonist* Yüzbaşı İvanof'un kaçarken öldürülmesi ve Türk tarafına geçtikten sonra da Sevim Bike ile Feride'nin sürüklediği Rus Bayrağı'nın Türk askerlerinin ayakları altına atılması, bir öfkenin neticesi olarak mümkünse de çok onurlu davranış sayılmazlar. Kötü adam olarak gösterilen antagonist İvanof'un öldürülmesi, bu ölümün daha önceden zorunluymuş gibi gösterilmesi sebebiyle kimseyi üzmemiş ve göze batmamıştır. Miralay romanının sonunda geleceğe tertemiz bir ad bırakarak hayata veda eden epik kahramanlar gibi ölür.

Âdeta *kaybedilmiş cennete* ulaşma arayışının anlatıldığı *Üyge Tabı*'da cennetten kovulmaya neden olan şeytani, *suyu tutan canavarı*¹³ Rusya ve yandaşları temsil eder. İnsanlığı tehdit eden canavar gibi, Oğuzları tehdit eden Tepegöz misali Türk halklarını tehdit eden Rusya, Miralay'ın da içine sürüklediği kirli savaşla Türkiye'yi yok etmek istemektedir. Bu yüzden gelecekte kurulacak olan büyük hanlığın -Türk birliğinin- merkezi olarak bağımsız Türkiye'yi gören, oraya gitmeyi, orada çoğalmayı ve böylece Türk halklarını bu canavarın pençesinden kurtarmayı düşünen Miralay tarafından savaşın yönü değiştirilir. Sarhoş kadınlar, sarhoş Rus zabitleri, meyhanelerden yükselen şarkılar ile kirlenmişliğin, sefaletin ve rezaletin gürültüsünü taşıyan Tiflis sokaklarında dolaşırken generalin Miralay'ı davet ettiği gazinonun karanlık, pis bir bodrum katı olması da tesadüf değildir. Okurun ve Miralay'ın iki tarafı (Türklerin bir okulda düzenlediği edebiyat gecesi ve Rusların eğlence mekânı gazino) kıyaslaması için yazar tarafından buraya getirilen ve anlatıcı tarafından insana bir tabut ve mezar korkusu verdiği söylenen bu yer kahramanın

13 “*Canavarla savaş motiflerini yakından inceleyecek olursak, canavarın hep şu ya da bu şekilde bir suyla ilintisi olduğunu, çoğunlukla bir suyun içinde yaşadığını görürüz. Yani canavar, toprağı verimlendiren suyu tutmakta, ya da kirlenmekte, kısıacası, işe yaramaz duruma sokmaktadır. Kahramanın başardığı iş de, suyu bu canavarın pençesinden kurtarmak, toprağı yeniden berekete kavuşturmasıdır.*” (Belge 2006: 415, 416). Mircae Eliade'ye göre, ejderin öldürülmesi, örneğin; sulara el koyan, suları dağlardaki oyuklarda tutarak bütün dünyayı susuz bırakan Vrtra'nın öldürülmesi tezahür etmemiş olandan zahire, biçimsizden biçimliye geçiş olan yaratılış eyleminin eşdeğeridir. Vrtra, dünyanın yapılanmasını ya da süregitmesini engellemektedir. Tezahür etmemiş olanın, gizilin ya da biçimsizin simgesi Vrtra, yaratılıştan önce varolan kaosu simgelemektedir. (Eliade 1994: 32-33)

yer altıdır. *Kahraman hayatının bir döneminde yer altına iner: Gilgames, Herakles, Odysseus, Vainamoinen gibi.* (Belge 2006: 415) Kahramanın yer altına inışıyle hemen hemen bütün Sibiry Türkleri destanlarıyla Türk dünyasının çeşitli bölgelerinde anlatılan ve bazen fonetik farklılıklardan dolayı çeşitli adlarla karşımıza çıkan Er Töştik (Kırgız Türkleri), Er Töstik (Kazak Türkleri), Yirtöşlik (Tümen Türkleri) destanında da karşılaşmaktayız. Miralay destan kahramanlarının bir amaç için gittiği ve yeryüzüne döndüğü *yer altı* vazifesi gören bu yerden, değişimini tamamlamış biri olarak çıkar. Ayrıca daha sonra Başkumandan'ın sarayında yapılan toplantıda da bu değişimin bir neticesi olarak kendini beğenmiş İngiliz askere haddini bildirerek İngiliz ve Fransız canavarların gözünü korkutmuş olur.

Üyge Taba'da anlatılan olay, dünya tarihini değiştiren bir olay, bir milletin tarihinde dönüm noktası teşkil edecek bir varlık yokluk meselesi değilse de, bir doğumun başlangıcıdır. O nedenle yazar Türk askerlerini Türkiye tarafına geçirirken onları iki dağ arasından âdetâ Ergenekon benzeri zorlu bir geçitten geçirir. Bu geçit de bir anlamda yer altından yeryüzüne çıkıştır. Rusya'nın karanlığından ana yurdun aydınlığına, esaretten özgürlüğe çıkışı simgeler. Miralay'ın askerleriyle Türk tarafına geçişi, romanın adı ile de vurgulandığı üzere kahramanın, Alpamış, Bamsı Beyrek, Koblandı, Er Soltonay, Odysseus vb. yurda dönüşüne karşılık gelir. Yurdundan uzakta gerçekleşen manevi olgunlaşmadan sonra zorlu bir *volculukla* ana yurt kabul edilen Türkiye'ye ulaşılması epik türün kalıplarıyla sağlanmıştır. Miralay Temür Ali, genç yaşta savaş meydanında ölmeyip destan anlatımının hızlandırılması yoluyla konunun yaşlılığına ve ölümüne getirildiği "Oğuz Kağan" türünden bir kahraman değilse de, arkasında birbirine kenetlenen, manevi bakımdan güçlü bir millet bırakarak huzur içinde ölümüyle ona oldukça yaklaşmaktadır. Miralay'ın ölümlerinde gülümsemesi; adının gelecek nesillere kalacak olmasıyla açıklanamaz. Milletinin geleceğini güvende hissetmesi, ruhunun huzurla göçmesi için yeterlidir. Vatan topraklarına gömülen Miralay'ın yaşamı geçmiş ve gelecekte soyutlanmamıştır ve özellikle de geleceğe dönüktür. Kahraman üstüne düşen görevlerin hepsini eksiksiz yapmış, öldükten sonra topluluğun dağılmasını önlemiştir. En büyük kahramanlığı, milleti uğruna ölmeyi göze almak ve ölüyor olmayı umursamamaktır. Ölüm bu nedenle acıklı bir olay değil, yüceltilen bir durumdur. Metinde Türkiye için "ana yurt" denilmesine rağmen Miralay Kazanlıdır ve doğduğu topraklardan uzakta -Türkiye'de- ölür. Ölümünden sonra onun misyonunu *yardımcı* konumdaki Feride üstlenecektir.

Arkaik anlatılarda karşımıza çıkan *Tanrı için insan kurban edilmesi* olayı metinde yoksa da Türk halklarının kurtuluşu için kurban verilmesi gerekliliği Moskova'da çıkan Türkçe bir gazetede, Rus ordusundaki Türk askerlere hitaben yazılmış "Bayram Kurbanı ve Kurban Bayramı Olmaz"

(İshakî 1998: 31) başlıklı -ki Tiflis'teki Tatar askerleri bu gazeteyi bayram esnasında dışarıdan satın alıp kışlaya getirmiş, birkaç defa toplu hâlde okumuşlardır- makale vasıtasıyla defalarca tekrarlanır. “Biz kimler için harp ediyoruz?.. Gazetenin yazdığı doğru mudur? Biz Rus bayramının kurbanları mıyız? İbrahim'in fikirleri de tamamen hata değil... İşte göz önünde bu Ermeni taciri, bu bozuk ahlaklı Rus aristokrati, işte tepsi dolusu şarap şişeleri... Biz bunlar için harp ediyoruz.” (İshakî 1998: 36) diyen Miralay'ın sözünü ettiği bu yazı Türkçe olduğu için Ruslar tarafından anlaşılammış, ancak şüphe duyularak ondan metni tercüme etmesi istenmiştir. Yazarının ne söylediği Ruslar tarafından anlaşıldığında, idamla cezalandırılması kuvvetle muhtemeldir. Bu durumda yazar, öncelikle kendisini Türklük için feda etmiş demektir. Miralay da epik kahramanlar gibi er meydanında ölecek Rus bayramının kurbanı olmamış, Türk halklarının birleşmesi ideali uğruna kendini kurban etmiştir. Onun ölümü de bir ceza değil âdeta bir ödüdür. Üyge Tabı'da genellikle arkaik destanlarda görülen arkaik toplumların tanrıları boy göstermese de metin, Lukacs'ın “Roman Tanrı'nın terk ettiği bir dünyanın epiğidir.” (Lukacs 2007: 94) tanımına uymayacak biçimde tek tanrılı dinlerin inançları ve idealleriyle örülüdür.

Rus-İngiliz-Fransız ve Rus-Ermeni iş birliğiyle oluşturulan Türk düşmanlığı romanda çok belirgindir. Bu durum bütün bu düşmanlara karşı tek başına mücadele eden Türkleri daha haklı gösterir. Fakat burada yazarın atladığı ve geçiştirdiği bir durum vardır. Rusya'nın kendi içindeki Türk unsurları da kullanılarak Türkiye'ye karşı yürüttüğü mücadelede Türk tarafının kutsal bir savaş verdiği söylenebilir mi? Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na gereksiz yere girdiği ve Almanların yanında yer aldığı gerçeği, Almanların gizlice Rusya'ya anlaşma teklifinde bulunduğu ve Türkleri kandırdığı söylenerek değiştirilebilir mi? Kaldı ki tarihî birtakım kayıtların *Asya Taburu*'nun Almanya'ya esir düşüp Türkiye'yi korumak için gönüllü olarak Türkiye'ye gelen İdil boyu Tatarlarından oluştuğunu belirtmesi, (İshakî 1998: 18) Almanları Rusya içindeki Türk unsurları bilinçlendirme politikasının bir parçası yapmaz mı? Yazar bu konuya değinmeyip olayı yalnızca Rusların ve onların yandaşlarının Türklerle karşı savaş gibi gösterir. Ona göre Almanlar ise Türklerin farkına varamadıkları düşmanlarıdır. Rus generalin ağzından Raspotin'in aslen Alman olan İmparatoriçe ile orduyu ağır bir mağlubiyete sürüklemeye çalıştığından, Almanya'nın Fransa'nın kuzeyine karşılık İstanbul'u Ruslara bırakma gizli önerisinden söz etmesi, Almanları Türklere düşman ve Ruslarla el ele kol kola göstermeye yetmez. Neredeyse tamamen epik bir mantıkla düzenlenmiş olan romanda Miralay Temür Ali'nin Türk tarafına geçmesinin aşamaları bir bir ortaya konurken ve bunun psikolojik altyapısı adım adım hazırlanırken, bir yandan da söz konusu değişimin kutsallığının vurgulanması, Miralay'ın yapacağı işlerin anlamının ve değerinin yüceltilmesi şaşırtıcı değildir.

Metinde esas problemin paramparça durumdaki Türk dünyası olduğu defalarca vurgulanırken, Rus esaretinden kurtulmanın ancak Türkiye sayesinde mümkün olacağı düşüncesi başta Temür Ali olmak üzere bütün Türklere söylenir. Türk dünyasının birleşmesinde itici güç olarak da Türkiye lider olarak konumlandırılmaktadır. Temür Ali'ye yüklenen ideal, Türklerin tek bir millet olarak birleşmeleri ve kendi benliklerinin farkına varıp düşmanlarını tanıyarak onlara karşı Türkiye öncülüğünde birlikte mücadele etmeleridir. Temür Ali'nin organize edeceği hareket de bu yönde bir hamlenin başlangıcı olacaktır. Yazarın Türkiye'yi Türk dünyasının lideri, tespihin imamesi olarak görmesine karşılık Türk tarafının yüzyıllardır yürüttüğü politikaların bu yönde olmadığı, elindeki asıl gücü fark etmediği, şimdi de Alman yanlısı yanlış bir siyasetle ülkenin yıkıma doğru sürüklendiği gösterilir. Askerini Türk tarafına geçirmeden önce Türk kumandanlığına haber gönderen, ancak beklediği cevabı bir türlü alamayan Miralay, planları Ruslar tarafından anlaşıldığından harekete geçmek zorunda kalır ve Türk tarafına geçerken aşağıdaki destani manzaranın gerçekleşeceğini hayal eder:

“Türk cephesine yaklaşır yaklaşmaz, komite azaları Rus zabitlerini tevkiş edecekler, alay ak bayrak kaldırıp ‘Aksak Timur’un marşını çalacak ve Türk ordusuna koşulacak olan kıta kendini ve bütün Rus askerî esrarını Türk Erkânharbiyesinin emrine verecekti. Bu hareket, pek mühim harp esrarının açılmasına vesile teşkil edeceğinden Rusya ile müttefiklerinin bütün planlarını altüst edecek ve neticede Türkiye'nin felaketten kurtulmasına yardım etmiş olacaktı. Fazla olarak Miralay Demir Ali Türk Başkumandanlığını, Türk savaşının ağırlık merkezini Arap ülkelerinden Türk illerine çevirtmeye, hiçbir faydası olmayan Arap ülkeleri için Türk kanının akıtılmasını durdurup Kafkasya'ya, Türkistan'ı, İdil-Ural'ı, Kırım ve Hazer Denizi'ni hedef ettirmeye çalışacak ve elindeki bütün malûmat ve tecrübeleri ile bu yolun mücahidi olacaktı.” (İshakî 1998: 104, 105)

Bazı aksilikler nedeniyle Türk tarafına geçiş, hayal edildiği kadar ihtişamlı olamasa da yazar aslında acıklı olan bu karşılaşmayı Miralay'ın hayal ettiği şekle yaklaştırmak için elinden geleni yapar. İki üç kilometre uzunluğundaki geçitten geçilirken ayın bulutlardan sıyrılmasıyla düşman askerleri tarafından fark edilirler ve açılan ateşte pek çok askerle birlikte Miralay da yaralanır. Askerleri nizama soktuktan sonra yarasını sarmak için gelen Feride'ye kendi yarasının ehemmiyetsiz olduğunu söyleyip askerlerin önüne geçer ve kanlı eliyle beyaz bayrağı kaldırır. Yanına gelen Feride ise Türk bayrağını çıkarır ve hep beraber *“Yaşasın Türkiye!”* diye bağırırlar.

Bundan sonra ise ezan sesini duyduklarında hepsi duracak, ezan bitince Aksak Timur'un marşı gürleyecek, muzika havasına karışan yedi sekiz bin atın gürültüsü ile şehir titreyecek, bu sestten bütün şehir ayaklanacak, muzika

susar susmaz askerlerin “Yaşasın Türkiye!” sesi şehri dolduracaktır. Erkânı-harbiye Dairesi önündeki Türk Bayrağı'nın bile can ve gönülden selam verir gibi sallandığı sırada Türk zabıtları kışladan çıkarken “Selam dur!” emri verecek, on iki kabile oğullarının kılıçları birden göğre kalkacak ve candan yapmış oldukları millî yeminlerini Türk Bayrağı kendi dalgalarıyla Levhü Mahfuz'a yazılmak üzere göklere gönderecek, Miralay ve onun yanına gözyaşlarını zapt edemeyerek gelen Türk binbaşısı senelerdir görüşmeyen ağabey kardeş gibi kucaklaşıp öpüşecek, herkes birbirine sarılacaktır.

Bu romantik sahne, kan kaybından fenalaşan Miralay'ın Feride'nin üzerine düşmesi ile son bulur. Ayıldıktan sonra göğsünde sakladığı gizli vesikaları Feride yardımıyla binbaşuya ulaştırır. Vazifesini tamamlamanın göstergesi sayılacak şekilde gülümseyerek şehit olur. Okur onun ölürlen gülümsemesinin anlamını kavramış olsa da anlatıcı “*Mensup olduğu Türk milletinin varlığını korumaktan ve yaşatmaktan doğan bir neşenin sembolü olan bu gülümseme onun ruhunu tâ göklere kadar götürdü. Ölürlen de gülererek öldü.*” (İshakî 1998: 104, 116) sözleriyle açıklama gereği duyar. Bu seviyede abartılı bir idealizm metni gerçeklikten uzaklaştırırken, onun George Lukacs'ın da söylediği gibi “*olması gereken*” (2007: 57) üzerine kurulmasına neden olur.

Üyge Tabı'da inanç unsurları metinde millî değerlerle birleştirilmiş, Türkiye'nin “lider” olarak görülmesinin nedeni olarak “tek bağımsız Müslüman Türk devleti” oluşu defalarca söylenmiş ve ima edilmiştir. Kendi kıtaları tarafından tahrip edilen camiye vicdan azabıyla bakan Temür Ali, deyim yerindeyse Tanrı'ya yaptığı saygısızlığı telafî etmek amacıyla onu tamir ettirir. Daha sonra yedi sekiz bin asker ile orada Mevlüd Bayramı Namazı kılması kahramanın doğrudan Tanrıların emriyle değilse de İslama uygun biçimde, Tanrı'nın razı olacağı şekilde hareket ettiğini vurgulamak içindir. Küçük bir camide yedi sekiz bin askerın namaz kılması elbette olanak dâhilinde değildir. Yazar destan metinlerinde karşılaşılan millî ve dinî duyguları canlandırarak olağanüstünlüklere başvurmuştur. Rus ordusunda görev yapan Miralay'ın böyle manevi bir gece düzenlemesi mantık ve gerçeklik kurallarını aşmaktadır. Ayrıca Miralay'ın alay imamını yanına çağırıp ondan Türklere yapılacak saldırının İslam'a uygun olup olmadığı konusunda fetva istemesi, metinde Ayasofya'ya dikilecek olan haçtan sürekli bahsedilmesi, Türkiye'nin tespihin baş imamesi olarak görülmesi, Miralay'ın ve askerlerinin Türk ve Müslüman olduğunun sürekli vurgulanması gibi pek çok ayrıntı metinde dikkati çekmektedir.

Dinî değerlere önem veren Miralay, askerlerini kendi yoluna çevirme stratejisinin bir parçası olarak savaş öncesinde epik kahramanların yaptıkları gibi askerlerine etkili, heyecanlı konuşmalar yapar. Miralay bu anlamda tam bir destan kahramanıdır ve *Vatan Yahut Silistre* oyununun Zekiye'sini andıran

başyardımcısı Feride ile bu konuda âdeta yarış hâlinindedir. Kuvvetli söz ustalığı, Türk tarafına geçme düşüncesine taraftar bulmasını, korkak davranan ve cepheden uzaklaşmak isteyen Yüzbaşı Fahri gibi adamlarının fikrini kolayca değiştirmesini sağlar.¹⁴ Korkaklığı ile ön plana çıkarılan *eski din uleması nesline mensup, ilim ve edebiyat ile meşgul fâzıl bir adam olan ve harbe dair olan noktalarını gizleyip sıkıştırıldığı vakit “Biz and içtik, and!” tarzında kaçamaklı cevap veren* (İshakî 1998: 89) alay imamı Yüzbaşı Fahri’ye yaptığı aşağıdaki konuşma bunlardan yalnızca biridir:

“Bugün dinimizin merkezini ve halifenin doğma yurdunu mahv ve harap etmek için Hristiyanlar yeni bir Ehlisalip Seferi açtılar. Maksatları: İslam halifesinin oturduğu yer olan şu biricik müstakil ve hür Türk devletini ortadan kaldırmak, İstanbul’u almak, Türkiye’yi paylaşmak, bir Ermenistan vücuda getirmek ve Rusya’ya yeni yeni vilayetler kazandırmaktır!.. İşte sen, bir Türk-Tatar milliyetperverisin. Hiç şüphesiz ki Türk-Tatarların yalnız kendi başlarına, medeni ve siyasi, bir mevcudiyet olarak, meydana çıkacaklarına inanmıyorsun. Koca bir Rus denizi içinde kalan yedi sekiz milyonluk bir halk kütesinin (Bununla yalnız İdil-Ural Türkleri kastedilmektedir.) yalnız kendi kuvvetleriyle bir devlet kurabileceklerini aklın kabul edemez zannederim. Türk milliyetine mensup ayrı ayrı halkları, Türk dünyasının bir cüz’i ve bir tespihin ayrı ayrı taneleri gibi telakki edeceğine eminim. Hiç şüphesiz ki bu tespihin baş tanesi yani ‘Bismillah’ı sence de Türkiye’dir.” (İshakî 1998: 91)

Miralay’ın askerlerinden birkaç kişi ve yardımcıları Feride dışında çevresinde bulunan kişilerden uzun uzadıya söz edilmemesi yazarının kendisine topluluğun lideri olarak o topluluğu tek başına temsil hakkını vermiş olmasındandır. Miralay’la, yani kahramanla birlikte şekil alıp onunla var olan kişilerin her biri *düz (flat) karakter* olmanın ötesine geçemez. Başından beri belirttiğimiz üzere Miralay’ın hem uyanışında hem de eylemlerini gerçekleştirmesinde en büyük yardımcısı Ölmezoğlu ailesinin kızı Feride’dir. Türk dünyasının bilmesini cephede çözecekmişçesine kendisini bir şeyin oraya çektiği bu genç kız, kahramanla aynı düşünceleri ve ideali paylaşmanın ötesinde olağanüstü bir sezgiyle Miralay’ın büyük bir kahraman olacağını fark ederek kendisinin ona yardım etmesi gerektiğini düşünür:

“Feride’ye şu dakikada öyle geliyordu ki Türk dünyasının gâh Ruslara, gâh Çinlilere, gâh Araplara ve Farslara bendelikle devam etmesi veyahut kendini idareye başlaması ve yalnız kendi bayrağına hizmet etmesi işte burada halledilecekti. Bu işte, kırk türlü Türk kabilelerinden toplanmış Türk askerleri mayı rolünü oynayacak, şu Rus üniforması altında büyük Türk ruhunu

¹⁴ Miralay’ın Rusya’nın muhtelif Türk halklarından oluşan firkasının, yazarın dipnotta belirttiği üzere, Rusların “*Diki divizya-Yabani firka*” dedikleri askeri mükellefiyeti olmayan Türkistan ve Kafkas Türklerinden oluşması, metnin tutarlılığını bozan bir unsurdur. Gönüllü olarak Rusya için savaşa giden gençlerin sonra Türk tarafına geçmeleri pek olanak dâhilinde görünmemektedir. (bk. İshakî 1967: 16)

taşıyan Miralay Mir Haydar Demir Ali bu hareketin bayraktarı olacaktı. Milliyetçi bir Türk kızı olması hasebiyle Feride bu ağır saatlerde onlara yardım etmeyi kendine millî bir vazife, millî vicdan borcu sayıyordu." (İshakî 1998: 72)

Yazar Feride için de bir trajedi yaratır. Cepheye gidip Rus ordusunda has-tabakıcılık yapmasını milliyetçi, Türkçü tanıdıklarının Rus bendeliğini kabul ettiği şeklinde değerlendireceklerini bilmekle birlikte, bu probleme bir çare bulamaz. Türk gençleri arasında "*cepheye*" şiarı altında bir hareket yaratmak istese de Türk münevverlerinin "*harbe boykot*" cereyanına karşı gidemeyeceğini anlar ve kendisini feda etmeye karar verir. Feride'deki dinamizm ve ideal uğruna her şeyi göze alma özelliği Temür Ali'nin en büyük yardımcısı olmasını sağlayacaktır. Feride'nin metinde üstlendiği fonksiyonun epik metinlerdeki erkeğini destekleyen, onun arkasında olan kadınların fonksiyonundan çok daha önemli olduğunu, akıllı, bilinçli, savaşı, güçlü, milliyetçi, genç ve dinamik oluşuyla Temür Ali üzerinde önce itici sonra yardımcı güç olarak yaşlı han/kralın ölümüyle görevi devralacak genç han/kral işlevi yüklendiğini söylemek gerekir.

Ölmezoğlu ailesinin ve Feride'nin başına bir şey gelmemesi için onu cepheden dönmeye ikna etmeye çalışan Temür Ali'nin bütün çabası boşa çıkar. Yazar anlatıcısına Miralay'ın bu isteğini bertaraf ettirmek için "*Feride'nin uzaklaşması neticesinde askerler arasında anlaşmazlık çıkması ihtimalinden korktuklarını da ilave ettiler.*" (İshakî 1998: 105) türünden sözler söyletir. Anlatıcı Feride ile Miralay'a uzun, millî, duygusal tiratlar verdirebilmek için bu meseleyi yeniden açacaktır. Kendisini göndermek isteyen Temür Ali'ye millî bir borç dururken ve sekizinci bölüğün kumandanıyken gidemeyeceğini söyleyen Feride zor duruma düşecek olan ailesi için de "*Bu işlerin hepsi, esaret ve kölelik hayatına, Rusların elinde bir oyuncak hâlinde yaşamaya bir nihayet verilmek için yapılıyor. Ailem bunu anlar ve beni affeder. Kurbanız bayram olmuyor Miralay Bey... Biz Türklük için bir bayram hazırlıyoruz. Bu bayram için kurbanımız da hazır bulunmaktadır. Ailemizin o kurbanı vermeye hazırlığı tamdır. Türklük için bir Ölmezoğlu Arslan Bey ailesi feda olsun! Ben kendim kurban olursam, sevine sevine olacağım. Ben gitmiyorum, Miralay Bey!*" (İshakî 1998: 107) sözlerini sarf ederek kendisi gibi milliyetçi olan ailesinin fedakârlığını da ortaya koyar. Bu sahnenin devamında gelişen romantik ve duygusal atmosferde o burada tehlike altındayken gidemeyeceğini söyler ve gözyaşlarına boğulur. Yanına gelip başını okşayan Miralay'a sarılır. Böylece Temür Ali mitik ve epik kahramanlar gibi millî ülküde de birleştiği kendine layık aşkı ve kadını bulmuş olur.

Aklı, yetenekleri ve gücüyle *Dede Korkut Hikâyelerinin* önemli kişilerinden biri olan Banu Çiçek'e de benzeyen Feride'yle Miralay arasında aynı ide-

al uğruna çarpışmaları yanında çok belirgin olmayan bir aşk söz konusudur. Kahramanın yakın arkadaşı ve yardımcısı olma görevini sonuna dek sürdüren Feride, bu ilişkiyi yönlendiren ve aşk unsurunu açığa çıkaran bir yetkeye de sahiptir. Türk bayramının kurbanı olmaya hazırdır ve Miralay öldükten sonra da ideal uğruna ömrünü feda etmesi, onun aşk yüzünden cephede olmadığına kanıtıdır. Yazar ikisi arasında büyük gayeye hizmet etmek dışında bir şey gelişmesine izin vermez. Anlatıcıya bir yerde Feride'nin Miralay'ı sevdiğini açıkça söyletirmekle ve birbirlerine aşk ile de bağlı olduklarını hissettirmekle yetinir. Kadın-erkek ilişkisi ve aşk teması romanda derinleştirilmeyerek geri plana itilir. Arzu edilen ve ulaşılmak istenen ülkü ön plana çıkarılır. Yazar Miralay'ı ve Feride'yi aşkın esiri yapmayarak onların değerini artırır. Feride Miralay'ın ardından cepheye gider ve savaşır. Kahramanın görevini yerine getirmesinde bizzat aklı, duyguları ve bedeni ile etkilidir. Feride, epik kahramanın *yardımcısının* bütün özellikleriyle donatılmıştır. Millî bilinci çok gelişmiş, idealleri uğruna mücadele eden Feride, Miralay Temür Ali'nin millî kimliğini bulmasında ve bu kimliğe göre hareket etmesinde en etkili kişi olacaktır. Yazar, kahramanın kadın versiyonu gibi görünen ve aslında Miralay Temür Ali'nin kızı ile yaşıt olan Feride'yi bütünüyle erkek gibi göstermemek için de ona piyano çaldırır, şarkı söyletir, cephedeki müsamerede onu bir askerle dans ettirir. Askerin yaralarını sarmak, dikişini dikmek gibi işleri Miralay'ın kızı Sevim Bike ile birlikte ona da yaptırır. Anlatıcı romanda bir nesne gibi dolaşan, cepheye gelmek dışında kendisi ve etrafında olup bitenlerde hiçbir etkin rolü olmayan Sevim Bike ile Feride'nin rollerini, *Sevim'in vatan kahramanları askerlere yardım etmek düşüncesiyle, Feride'nin de şu bedbaht Türk yavrularına, kendilerine gelmek hususunda kolaylık göstermek maksadıyla cepheye gelmiş olduklarını* söyleyerek çok açık biçimde ayırır (İshakî 1998: 102).

Askerlere sağlık ihtiyaçlarını karşılamadan düğmelerini dikmeye, kitap okumaya kadar her türlü yardımı yapan ve cepheye yeni bir ruh getiren Sevim ve Feride'nin askerlere enstrüman çalıp onlardan Tatar, Türkmen, Azerbaycan Türkçesi şarkılar icra eden korolar oluşturmalarını istemesi yazarın millî uyanışın ana diliyle ve sözlü kültür ürünleriyle gerçekleştirebileceğine dikkat çekme dileğiyle ilgilidir. Cephede düzenlenen millî müsamerede Feride ve Sevim Bike'nin oyunları, muhtelif Türk boylarına mensup askerlerin lehçelerindeki şarkıları, halk dansları, Kafkasya Türklerinden bir askerle Feride'nin yaptığı maruf *Lezki dansı oyunu*, Sevim Bike'nin bir zabitle *kaytarma dansı* oynamasına bakılacak olursa, yazar roman kişilerinin cephede olduğunu unutmuş görünmektedir. Müsamerelerde yapılan dansların, eski bereket ayinlerinin kışın ölümünü ve baharın gelişini temsil eden *fallik danslarını* andırdığını, ancak bunların doğayı değil, zihinleri dölleyerek millî şuurun doğmasını sağlayacak hareketler içerdiği de belirtilmelidir. Zaten metinde de kış ve yazın habercisi baharla sembolize edilen iki mevsim mevcuttur.

Rusya için cepheye gelmiş, Rusya'ya inanmış olan Sevim Bike'ye millî müsamerede Kırım'a has *kaytarma dansı* yaptırarak meseleyi hallettiğini düşünen ve onu bir *mankurt* olmaktan kurtaran yazarın çok boyutlu bir karakter çizdiği söylenemez. Bir Rus milliyetçisi olarak yetişen, Rusya'da bir yatılı mektepte okurken cepheye gelen, babası gibi Rus ideolojisinin aracı olmuş 17-18 yaşlarındaki Sevim Bike'nin ilerleyen günlerde hiçbir direniş göstermeden olanlara uyum sağlaması yazarının romantik tarzdaki yaratımının bir yansımasıdır. Türk tarafına geçişle ilgili bilgisi olmayan Sevim Bike'nin bu eylem yapılırken de sonrasında da herhangi bir tepkisi gözlenmez. Miralay her ne kadar Feride'ye, Tiflis'teyken mektuplarını bile Rusça yazan Sevim Bike'yi millî değerler konusunda bilgilendirme, aydınlatma görevi vermişse de bunun bu kadar kısa sürede başarılmasının imkânı yoktur. Romanda çok önemli yer tutmayan bu genç kızın metnin başında babasına Kazan'dan gönderdiği ve Rusça yazdığı mektubu, önceki mektuplarından çok farklı olmamasına rağmen, Miralay'da gerçekleşecek olan büyük değişikliğin ateşleyici unsurlarından biri olarak okura sunulur. Çünkü bu mektupta Sevim Bike babasına hastabakıcı kurslarına gidip savaşta hizmet etmek istediğini yazmıştır. Mektup, kızına bir Kazan kadın hanının adını vermiş¹⁵ olan Miralay'daki yarayı yeniden neşterlediğine (İshakî 1998: 12) göre ondaki millî duygular hiçbir zaman ölmemiş, baskılanarak uyutulmaya çalışılmıştır. Ancak bu baskılamanın bir yara olarak tarif edilmesi, onda millî kimlikten uzaklaşmanın psikolojik bir travma yarattığını gösterir.

Sonuç

M. Ayaz İshakî'nin 1922 yılında Berlin'de Kuzey Türkçesiyle yayımlanan *Üyge Taba* romanı, Türk birliği ideali üzerine oturtulmuş tezli bir eserdir. Yirmi sekiz yıldır Rus ordusunda görev yapan ve iki yıldır Birinci Dünya Savaşı'nın Kafkas cephesinde bulunan Kazanlı Miralay Temür Ali, eserin merkezinde yer alır ve bütün olaylar onun etrafında döndüğü gibi bütün kişiler de ona göre şekil alarak var olur.

Epik kahramanın hemen bütün üstün özelliklerini taşıyan, üstelik bu özelliği diğer roman kişilerince vurgulanan Miralay Temür Ali, Rus ideolojisine hizmet ettiği yirmi sekiz yılın ardından milletine ihanetle karşı karşıya gelince manevi uyanış yaşamış, âdeta yeniden doğuşu sembolize eden ve Ergenekon'dan çıkışı andıran çileli bir yolculuktan sonra askerleriyle birlikte Türk tarafına geçmiştir. O Türk birliği idealinin bu şekilde önemini atarak Türk halklarında ve Türkiye'de önemli bir farkındalık yaratmıştır. Miralay Temür Ali'nin epik kahramanlar gibi diğer kişilerden üstünlüğü, uzun süre ken-

15 Romanda Sevim Bike'nin adı dipnotla şu şekilde açıklanmıştır: "'Bike' 'bey'in müennesidir. 'Sevim Bike' Kazan Hanlarından çok sevilmiş bir kadın hanın adı olduğu için Idil (Yani Volga) boyunda hanımlara 'Sevim Bike' ismi verilmekten hoşlanılır." (İshakî 1998: 12).

disinin ve milleti adına yükleneceği sorumluluğun farkında olmayışı, bunun ardından âdeta uyanış olarak nitelendirilebilecek bir bilinçlenme yaşaması ve olgunlaşması, milleti adına millî bir ülküyü gerçekleştirebilmek için yeni bir savaş ve mücadele başlatması, doğduğu yerden uzakta bulunup evi, ana yurdu ve bütün Türk topluluklarının lideri olarak gördüğü Türkiye'ye askerleriyle birlikte zorlu bir yolculukla varması, romanın antagonistleri olan Rusya ve müttefiklerince ele geçirilmeye çalışılan bu evi dağılmaktan kurtaracak belgeleri yanında götürmesi, gelecekte kurulacak büyük Türk birliğinin temellerini atması, savaş meydanında yaralanıp hedefine ulaşarak ölmesi gibi pek çok özelliği ve romandaki daha pek çok ayrıntı metnin roman formunda olmasına rağmen tek sesli, kapalı kanonik bir tür olan epikle ilişkisinin dikkat çekici derecede güçlü olduğunun ve özellikle *kahraman arketipinin* metinde belirgin biçimde kendisini gösterdiğinin kanıtıdır.

Romandaki kişi kadrosunu, başkahraman Miralay Temür Ali, *yardımcısı* fonksiyonunu üstlenen Feride ve Mülazım İbrahim, *yönlendirici* vazifesi gören Azerbaycanlı Avukat Arslan Bey ve Miralay'ın çeşitli Türk topluluklarına mensup askerleri, bunların karşısında yer alan hepsi Türk-İslam düşmanı Rus, Ermeni, İngiliz, Fransız ve Türklerle ittifak hâlinde görünmelerine karşılık gizlice Rusya'yla pazarlık yapan ve Rus Hanedanlığı üzerinde başta İmparatoriçe ve çeşitli Rus generallerinin eşleri aracılığıyla etkili olan Almanlar olmak üzere keskin bir hatla birbirinden ayrılan ve karşıt değerleri temsil eden iki grup oluşturur. Romandaki bu kişiler çok boyutlu olmayıp epik metinlerin kararlı, düz ve realiteden uzak kişiliklerini yansıtır. Her ne kadar Miralay bir iç çatışma içerisindeymiş gibi gösterilse ve psikolojisi derinleştirilmeye çalışılmış olsa da, o da düz bir karakter olmaktan öteye geçemez ve epik kahramanların bulanık olmayan zihinlerinin sergilediği kararlılığını gösterir. Büyük bir Rus kahramanı olup Rus tarihine geçebilecekken Türk kahramanı olmayı tercih eder ve bu ikisinden birini seçme noktasında herhangi bir iç çatışma yaşamaz. Yaşadığı çatışma, Rusların ve yandaşlarının o güne kadarki yanlışlarını görmemiş, savaşın kirli dünyasını fark etmemiş ve millî değerlerini yetiştirdiği Rus ideolojisi içinde unutmuş olması dolayısıyla kendine karşıdır. Kişiliğinin o güne kadar Ruslara hizmet eden yanını Miralay Mir Haydar Bâtır Girayeviç Demir Aliyef, gerçekleri görüp uyanan ve yaşadığı değişim sonucu eyleme geçerek önce işgal edilen Türk bölgelerindeki evleri dağılmış kadın ve çocukları tehlikesiz bölgelere aktaran ve daha sonra emrindeki Türk askerlerini teşkilatlandırarak elindeki belgelerle birlikte topluca Türk tarafına geçişi sağlayan yanını ise Miralay Haydar Bâtır Giray Oğlu Temür Ali olarak adlandırır. Miralay'ın başlattığı mücadelenin içinde bulunulan kirli savaşın yönünü değiştirecek kutsal bir mücadele olarak gösterilmesi, Türk birliği mefkûresinin millî öğeler yanında dinî öğelerle de birleştirilmesi, Tanrı'nın da böylece bu kutsal savaşın yanında olduğunun ima edilmesi ve romanın epik metinler gibi

güçlü bir idealizme dayandırılması söz konusudur. Yardımcıları bulunmasına rağmen söz konusu ideali yüklenen, taşıyan, milletinin bireylerine aşılıyan ve onlara dinamizm kazandıran bir lider olan Miralay, Rusya adına savaşın en can alıcı ve ehemmiyetli görevini görünüşte yerine getirecek olması dolayısıyla göz önünde olduğu için yapacağı eylemler çok kolay olmayacaktır. Aslında kahramanın işi de zaten kolay olmamalıdır, ancak o mevkisi, gücü, aklı, zekâsı, tecrübesi, konuşma ve ikna kabiliyeti, manevra yeteneği, inancı ve sağlam karakteriyle bütün zorlukların üstesinden gelip başarıya ulaşacaktır. Onun abartılı kişiliği metnin mantığı dolayısıyla doğal karşılansa da, ideal olana yani olması gerekene odaklanıldığı için, pek çok yerde baş gösteren çocuksu kahramanlık öğeleri, epik metinlerde olduğu gibi metni realiteden uzaklaştırır ve çeşitli boşluklar yaratır. Miralay'ın içinde bulunduğu durumun gerçeklerini görmesiyle, kararlı bir kahramana dönüşmesi şeklinde rahatlıkla iki kısma ayırabileceğimiz karakter merkezli bir yapı sergileyen roman, epik metinlerin çocuksuluğunu taşır.

Biçimsel bakımdan değilse de kurgusu, kişilerinin sunumu, kişilerin üstlendiği fonksiyonlar, tiratlarla dolu dili ve anlatım özellikleri bakımından epik özellikler gösteren *Üyge Taba*'nın bu durumu, özellikle dönemi uzun zaman önce kapanmış olan epiğin diğer türleri özellikle kendisinden bir evrilme sonucu doğan kontrolsüz, kuralsız, çok sesli bir yapısı bulunan roman türü içerisinde kendisini dönüştürerek devam ettirme isteğinden kaynaklanabileceği gibi, romanı etkisi ve kontrolü altına almasını sağlayabilecek sağlamlığından da kaynaklanabilir. Ancak burada yazarın, kendi düşüncesini okurun zihnine yerleştirmek amacıyla yönelik olarak metni bir tez etrafında şekillendirmesinde epik türün özelliklerinin getireceği katkıları fark etmesi daha olası görünmektedir.

Çok değişmiş görünen dünyanın aslında temelde aynı kaldığının, zihnimizi aynı kodların yönlendirdiğinin, edebî türlerin görüntüde değişen formlarına rağmen çatışma veya uzlaşma hâlinde daima iç içe geçtiğinin belgesi gibi duran *Üyge Taba*, *kahraman arketipi*yle neredeyse tamamen örtüşen özellikleri dolayısıyla, çoktan sonu gelmiş kahramanlık çağının özelliklerini sergileyen başkışısının eylemleriyle ön plana çıkararak yapma epiğin tarihî tutumunu sergiler.

Kaynaklar

- ANTAKYALIOĞLU, Zekiye (2013), “Roman ve Epik”, *Roman Kuramına Giriş*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- ANTAKYALIOĞLU, Zekiye (2013), “Tanımını Arayan Edebî Tür”, *Roman Kuramına Giriş*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Asya Taburu çavuşlarından Lütfullahoğlu (2016), “Birinci Dünya Savaşında İdil-Ural Türkleri Asya Taburu”, Çev.: İlyas Miftakhov, *Bizim Ahıska*, Yaz 2016, S 43, s. 9-14. http://www.ahıska.org.tr/wp-content/uploads/43_5.pdf, erişim: 09.11.2016.
- ARIKAN, Metin (2005), “Kahramanın Dönüşümü”, *Fikret Türkmen Armağanı*, Ed.: Gürer Gülsevin, Metin Arıkan, İzmir, Kanyılmaz Matbaası.
- BACHELARD, Gaston (2013), *Mekânın Poetikası*, Çev.: Alp Tümertekin, İstanbul, İthaki Yayınları.
- BAKHTIN, Mikhail (2001), “Epik ve Roman”, *Karnavaldan Romana*, Çev.: Sibel Irzık, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- BELGE, Murat (2006a), “Epik”, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- BELGE, Murat (2006b), “Savaş ve Edebiyat”, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- CAMPBELL, Joseph (2000), *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, Çev.: Sabri Gürses, İstanbul, Kabalcı Yayınları.
- ÇETİN, Nurullah (2004), *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara, Öncü Basımevi.
- DEVLET, Nadir (2016) “Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Safında Çarpışan İdil-Ural Kökenli Asya Taburu”, 13. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 4-8 Eylül 1999. <http://www.altayli.net/i-dunya-savasinda-osmanlilar-safinda-carpisan-tatar-taburu.html>, erişim: 09.11.2016.
- ELIADE, Mircea (1994), *Ebedî Dönüş Mitosu*, Çev.: Ümit Altuğ, İstanbul, İmge Kitabevi.
- FREIDMAN, Norman (2004), “Romanda Yapı Şekilleri (Forms of the Plot)”, *Roman Teorisi*, Haz.: Philip Stevick, Çev.: Sevim Kantarcıoğlu, Ankara, Akçağ Yayınları.
- HAWTHORN, Jeremy (2014), *Roman Analizi*, Çev.: Ufuk Köse, Özge Gümüş, Özcan Bayrak, İstanbul, Kesit Yayınları.
- İSHAKİ, M. Ayas (1998), *Üyge Tabı*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- LUKACS, George (2007), “Bir Biçimler Tarihi Felsefesinin Sorunları”, *Roman Kuramı*, Çev.: Cem Soydemir, İstanbul, Metis Yayınları, s. 99-115.
- LUKACS, George (2007), “Romanın Tarihsel-Felsefi Koşullanması ve Bunun Anlamı”, *Roman Kuramı*, Çev.: Cem Soydemir, İstanbul, Metis Eleştiri.
- POSPELOV, Gennadiy (2005), “Edebiyat Türleri”, *Edebiyat Bilimi*, Çev.: Yılmaz Onay, İstanbul, Evrensel Basım Yayın.
- SAZYEK, Hakan (2013), *Roman Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Hece Yayınları.

